

Zengezur Koridoru'nun Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin Enerji Güvenliği ve Bölgesel Çatışma Dinamiklerine Etkisi

The Impact of the Zangezur Corridor on the Energy Security and Regional Conflict Dynamics of the Central Asian Turkic Republics

<https://doi.org/tws.1787356>

Erkan ÖZDEMİR¹

Araştırma Makalesi

¹ Milli savunma Üniversitesi
Alparslan Savunma Bilimleri
ve Millî Güvenlik Enstitüsü

ORCID: 0000-0002-1531-9765

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Erkan ÖZDEMİR

E-posta/E-mail:

ozdemir.erk@gmail.com

Geliş tarihi/Received:

19 Eylül 2025

Revizyon talebi/Revision

Requested:

14 Ekim 2025

Son revizyon /Last revision:

18 Ekim 2025

Kabul tarihi/Accepted:

30 Ekim 2025

Atıf/Citation:

ÖZDEMİR, Erkan. “Zengezur Koridoru'nun Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin Enerji Güvenliği ve Bölgesel Çatışma Dinamiklerine Etkisi.” *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi* 6, no. 2 (2025): 222–251.

Özet

Zengezur Koridoru, Azerbaycan, Ermenistan ve İran devletleri arasında kalan Güney Kafkasya bölgesinde oldukça kritik bir alandır. Dağlık Karabağ sorunu ile Azerbaycan ve Ermenistan arasında çıkan İkinci Karabağ Savaşı ve müteakibinde 19 Eylül 2023 tarihinde Azerbaycan'ın zaferi ile sonuçlanan operasyonda bölgenin geleceği için oldukça önemli olacak kararlar alınmıştır. Ancak alınan kararların uygulanması noktasında karşılıklı olarak mutabakata varılamamıştır. Ermenistan'ın tarihsel sürecinden farklı olarak batı yanlısı yaklaşımları 2025 yılı itibarıyla ABD Büyükelçisi Tom Barrack'ın önerisi ile keşilmiştir. Dünya kamuoyunda barışa yönelik katkıları ile imajını güçlendirmek isteyen ABD Başkanı Donald Trump ise 9 Ağustos 2025 tarihinde Barış İçin Yol adlı deklarasyon ile Zengezur Koridoru'nu 99 yıllığına ABD öncülüğünde oluşturulacak bir konsorsiyum ile yönetilmesine yönelik iki devlet liderini bir araya getirmiştir. Bu deklarasyon ile koridorun batı-doğu hattında karayolu, demiryolu, boru hattı ve fiberoptik vb. gibi bağlantıların açılması öngörülmektedir. Bu koridor Süveyş ve Panama Kanalı gibi ticaret yollarına alternatif bir rota olma potansiyeline sahiptir. Tarihsel süreçte bu gibi stratejik geçiş noktaları savaşların ana nedenleri olmuş olup bölgesel ve küresel jeopolitik bir fay hattı niteliğindedir. Bu çalışma, SSCB'nin dağılması sonrası Rusya'nın etkisinde kalan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ni batıya karadan bağlantısını sağlayacak Zengezur Koridoru olarak adlandırılan hattın Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin enerji güvenliğine etkisinin neler olacağını incelemeyi amaçlamıştır. Makalede Zengezur'un tarihi ve son gelişmeler incelenmiş, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin yeraltı kaynakları ve jeopolitik durumu analiz edilmiş, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin kronik sorunları ve güvenlik kaygıları incelenmiş, Zengezur Koridoru'nun açılmasının uluslararası bağlamda bölge ülkelerinin enerji güvenliğine olan etkileri irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zengezur, Enerji, Orta Asya, Güvenlik, Jeopolitik

Abstract

The Zangezur Corridor is a critical area in the South Caucasus region, situated between Azerbaijan, Armenia, and Iran. The Nagorno-Karabakh conflict, the Second Karabakh War between Azerbaijan and Armenia, and the subsequent operation that resulted in Azerbaijan's victory on September 19, 2023, led to crucial decisions that would shape the future of the region. However, no mutual agreement has been reached on the implementation of these decisions. Unlike Armenia's historical trajectory, its pro-Western approaches converged with US Ambassador Tom Barrack's proposal for 2025. US President Donald Trump, seeking to strengthen his image in the global community through his contributions to peace, issued a declaration titled "Path for Peace" on August 9, 2025, bringing together the two leaders of the country to manage the Zangezur Corridor for 99 years under the leadership of a US-led consortium. This declaration envisions the opening of connections along the corridor's west-east axis, including highways, railways, pipelines, and fiber optics. This corridor has the potential to serve as an alternative route to trade routes such as the Suez and Panama Canals. Historically, such strategic chokepoints have been the primary causes of wars and constitute a regional and global geopolitical fault line. This study aims to examine the impact of the Zangezur Corridor, a land-based connection to the west for the Central Asian Turkic Republics, which fell under Russian influence after the collapse of the USSR, on the energy security of the Central Asian Turkic Republics. This article examines the history and recent developments in Zangezur, analyzes the underground resources and geopolitical situation of the Central Asian Turkic Republics, examines the chronic problems and security concerns of the Central Asian Turkic Republics, and examines the impact of the opening of the Zangezur Corridor on the energy security of the countries in the region within the international context.

Key Words: Zangezur, Energy, Central Asia, Security, Geopolitics

GİRİŞ

Enerji tarihsel süreçte savaşların en önemli sebeplerinden birisi olmuş, hatta yeni oluşturulan stratejilerin temel taşı olarak savaşların gidişatını etkilemiştir. Enerji kavramı literatürde daha çok ekonomik bir unsur olarak ele alınsa da , askeri yeteneklerin etkinliği bağlamında da oldukça kritik bir faktördür.¹ Yakın tarihteki silahlı çatışmalar incelendiğinde; İkinci Dünya Savaşı'nda Alman İmparatorluğu'nun Barbarossa Harekatı Kafkasya bölgesindeki petrol sahalarını ele geçirme arzusu, Japonya'nın Pearl Harbor baskını uygulanan petrol ambargosunu kırmak istemesi; 1967-1973 yılları arasındaki Arap-İsrail Savaşları ile Arap ülkelerinin petrolü Batı'ya karşı baskı aracı olarak kullanması; 1981-1988 arasında Irak-İran arasında Tanker Savaşı olarak anılan petrol ve doğalgaz taşıyan ticaret gemilerine yapılan saldırılar; 1990-1991 Irak'ın Kuveyt'teki petrol rezervlerini ele geçirmek istemesi ile çıkan Körfez Savaşı; 2003 Irak Savaşı ile arka planda ABD'nin enerji kaynaklarının kontrolüne yönelik girişimleri enerjinin silahlı çatışmaların nedeni olduğunu doğrulamaktadır.

Diğer taraftan savaşlarda enerjinin devamlılığı, aktörlerin dayanıklılığını artıran en önemli faktörlerden biridir. Dolayısıyla savaşın seyrini tamamen değiştirme potansiyeline sahip olan enerji altyapısı doğrudan karşıt kuvvet için hedef haline gelmektedir. Zira enerjinin üretilmesi, taşınması, depolanması kapsamında kritik noktalara yapılan bir saldırı ilgili aktörü zayıflatacak ve onun için savaşın maliyetini artıracaktır. Tam tersi düşünüldüğünde ise enerji kaynakları fazla olan tarafa mutlak bir üstünlük sağlayacaktır. Ancak enerji süreklilik gerektiren bir unsur olması sebebiyle aşırı bağımlılık, birçok aktör için güvenlik zafiyeti oluşturacaktır. Dolayısıyla enerji üretimi tüketiminden az olup, arza bağımlı olan aktörler, arz kaynaklarını çeşitlendirmelidirler. Aksi durumda tekel konumundaki enerji sağlayıcı, enerjiyi bir silah gibi jeopolitik bir baskı aracı olarak kullanabilecektir. Ayrıca yakın tarihte ve günümüzde birçok örnekte görüldüğü üzere enerji nakil güzergahları savaş dönemlerinde çok daha önemli hale gelmektedir. Bu geçitlerin kapanması veya geçişlerin sınırlandırılması küresel bir etki yaratarak çatışma riskini artıracaktır. Bunun ayırıcında olan aktörler, savaş ile birlikte yeni ittifaklar ve alternatif enerji yatırımlarına yönelmektedirler. Sonuç olarak savaş ve enerji güvenliği arasında karşılıklı birbirini etkileyen çift yönlü bir bağlantı vardır. Enerjinin arz, transit ve talep güvenliğinin eksikliği savaşa sebep olabilecek, savaşlarda aktörler için enerji güvenliğini tehlikeye atacaktır.

Enerji koridorları hegemonya için stratejik noktalar olup güç mücadelesinin sürekli olduğu bölgelerdir. Bu noktaların kontrolü ekonominin yanında jeopolitik bir üstünlükte sağlamaktadır. Ermenistan ve Azerbaycan arasında anlaşmazlığın en önemli noktalarından olan Zengezur Koridor'u da bu noktalardan biridir. Bu koridorun açılması sadece bölgesel değil küresel bir etki yaratacak potansiyele sahip olup çatışma ve savaş riskine sahiptir. Bu sebeple dikkatle takip edilerek birçok farklı perspektif ile değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada Zengezur Koridoru'nun Orta Asya Türk Cumhuriyet'lerinin enerji güvenliğine ve bölge ülkeleri politikaları üzerindeki etkisi ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

¹ Constantine Samarasb, William J. Nuttalla, Morgan Bazilianc, *Energy and the military: Convergence of security, economic, and environmental decision-making*, Energy Strategy Reviews, Volume 26, Eylül 2019, 100409, 26.

Zengezur Koridoru, 8-10 kilometre genişliğinde 43 kilometre uzunluğunda kara köprüsü niteliğinde doğu batı hattında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni anakarası Azerbaycan'a bağlayan, kuzey güney hattında Ermenistan'ın İran ile sınırını oluşturan Güney Kafkasya² bölgesindeki stratejik bir toprak parçasıdır. Türkiye'nin Azerbaycan ve dolayısıyla Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile yegâne kara bağlantısını sağlayacak coğrafi anlamda bir daralma noktası olan Zengezur Koridor'u günümüzde Zengezur bölgesi³ içerisinde bulunan tarihte farklı dönemlerde çeşitli siyasi tartışmalara sahne olmuştur. Zengezur Koridoru'nun bölgesel ve uluslararası anlamda ekonomik, kültürel ve ulaşım kolaylığı açısından bölgeyi ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini kalkındırabileceği, enerji güvenliği bağlamında koridorun açılması ile birlikte bölgede varolan anlaşmazlıkların, tahrip olan ulaşım ağlarının yenilenmesini sağlayacağı ve domino etkisi yaratarak bölgede bulunan tüm ülkelerin çıkarlarına aynı oranda olmasa da olumlu yönde etki edeceği değerlendirilmektedir.

Yakın tarihsel sürece bakıldığında, 1987-1988 yıllarında Ermenistan tarafından bölgedeki Türk-Müslüman nüfusa karşı devam eden katliamlar ile Zengezur Koridoru işlevselliğini yitirmiş ve Birinci Karabağ Savaşı (1988-1994) ile işgal edilerek kapatılmıştır. Devamında 44 gün süren İkinci Karabağ Savaşı'nın (2020) sona ermesi 10 Kasım 2020'de Azerbaycan ve Rusya Cumhurbaşkanları ile Ermenistan Başbakanı arasında Üçlü Bildiri'nin imzalanmasıyla bölgedeki ulaşım ağlarının yeniden inşasına yönelik karar alınmıştır. Her ne kadar anlaşmada koridor terimi geçmese de Azerbaycan Türklerinin 1988 yılına kadar yaşadığı Zengezur Koridoru'da bu ulaşım ağlarından en önemlisi olarak değerlendirilmektedir. Batı yanlısı bir yaklaşım izleyen Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan bu süreçte Barışın Kavşağı (Crossroad of Peace⁴) gibi projeler öne sürmüştür. Ancak Azerbaycan tarafından olumlu bir karşılık bulmamıştır. Son süreçte 8 Ağustos 2025 tarihinde ABD Başkanı Donald Trump, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan arasında koridorun kontrolünün 99 yıllığına ABD'ye verilmesini içeren ortak bir deklarasyon imzalanmıştır.⁵ Koridorun ismi ise Trump Barış ve Refah Rotası (TRIPP- Trump Route for Peace & Prosperity) olarak adlandırılmıştır.

Devletlerarası iş birliği, anlaşmazlıklar, ekonomik kalkınma, çevresel sürdürülebilirlik, ulusal güvenlik gibi unsurlara doğrudan etki eden enerji konusu, uluslararası ilişkilerde önemli bir rol üstlenmiş ve gelecekte de bu rolü sürdürmesi beklenmektedir. Enerji güvenliği ise üzerinde önemli durulması gereken ve her ülke için farklı algılanan bir argümandır. Bu durum, enerjiye ihtiyaç duyan fakat enerji kaynağı yeterli olmayan devletler için enerji talep güvenliği olarak algılanmaktadır.⁶ Bölge ele alındığında Nahçıvan ve Ermenistan hali hazırda enerji ihtiyacını İran'dan almakta olduklarından enerjiye yaklaşımları talep güvenliği olmaktadır. Enerji kaynağına sahip kendi kendine

² Güney Kafkasya Bölgesi, literatürde Transkafkasya olarak da kullanılmaktadır. Rus İmparatorluğu döneminde idari bir birim olarak geçen bu terimdeki Trans, 'ötesi' anlamına gelmektedir. Yani Kafkas Dağları ötesi anlamına gelmektedir. Günümüzde Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, Türkiye'nin kuzeydoğusu ve İran'ın kuzeybatısını içine alan bölgeyi ifade etmektedir. Çalışmada Güney Kafkasya terimi kullanılacaktır.

³ Ermenistan'ın Batı Zengezur olarak bilinen Syunik (Gafan, Gorus, Karakilise, Mehrive) bölgesi ve Azerbaycan'ın Doğu Zengezur bölgesi olarak bilinen Zengilan, Gubadlı, Laçın bölgelerini kapsayan alan.

⁴ Crossroads of Peace project designed to connect Persian Gulf, Gulf of Oman, Black Sea, Caspian Sea and Mediterranean Sea, <https://armenpress.am/en/article/1124418>

⁵ Joint Declaration signed on meeting between President of Azerbaijan and Prime Minister of Armenia held in Washington, <https://president.az/en/articles/view/69572>

⁶ Necdet Pamir, *Enerjinin İktidarı* (İstanbul: Hayy Kitap, 2015), 43.

yetebilen ve ihraç edebilen devletler için ise enerji arz güvenliği argümanı öne çıkmaktadır.⁷ Bölgedeki Azerbaycan ve İran enerji ihracatçısı rolünde olması sebebiyle bu minvalde değerlendirilebilir. Diğer taraftan bu iki tür aktörün arasında kalan enerjinin geçiş noktası olan devletler ise enerji transit güvenliği olarak algılamaktadır.⁸ İşte Zengezur Koridoru, enerjiyi arz eden Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye'ye ve Avrupa'ya enerjinin transit güvenliği noktasında oldukça önemli bir noktadır.

Sonucuna ulaşılmaya çalışacak temel araştırma soruları şu şekildedir:

- Zengezur Koridoru'nun bölgesel anlamda stratejik olarak önemi nedir?
- Gelişen ve değişen dünya jeopolitiğinde SSCB sonrası dönemde Rusya'ya bağımlılıkları devam eden ve halen tam bağımsızlıklarını sağlayamayan literatürde coğrafi anlamda kilitli⁹ olarak geçen Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin sahip olduğu enerji potansiyeli nedir?
- Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin enerji naklinde güvenlik kaygıları nelerdir?
- Zengezur Koridoru'nun Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne enerji güvenliği bağlamında etkisi olacak mı?
- Bu koridor Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin halihazırda varolan enerji güvenliğine dair kaygılarının çözümlenebilmesini sağlayacak mıdır?

Bölge, yakın tarihte Rusya'nın politikalarına göre dizayn edilerek mikro düzeyde Azerbaycan'ın Nahçıvan'dan ayrılmasına neden olmuş, makro düzeyde ise Türkiye'nin Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile olan bağıını kopartmıştır.¹⁰ Bu çalışma önceki çalışmalardan farklı olarak Güney Kafkasya bölgesindeki tüm ülkeleri doğrudan etkileyecek, ayrıca Türkiye, İran ve Rusya gibi bölge ülkelerinin Güney Kafkasya politikalarını değiştirecek, Türkiye'nin Orta Asya'ya açılan kapısı olarak bir potansiyele sahip olan Zengezur Koridoru'nun enerji bağlamında öneminin daha somut bir şekilde ortaya konmasında önem taşımaktadır.

Çalışmada doğruluğu test edilmeye çalışılacak olan temel hipotez, Zengezur koridorun açılmasının, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin enerji kaynaklarının koridor üzerinden taşınabilirliği kapsamında enerji transit güvenliklerine olan etkisinin olumlu olacağı ve özellikle Rusya olmak üzere başat güçlerin Türk Cumhuriyetleri üzerindeki etkisini kıracağıdır. Araştırma bulguları da bu hipotez doğrultusunda şekil alacaktır.

Zengezur Koridoru'nun stratejik konumunu bölgesel ve küresel olarak incelemek, bölgede yaratacağı yeni gerçeklikleri jeopolitik ve jeostratejik açıdan anlamak için yeni koridorun bölge

⁷Daniel Yergin, "Ensuring Energy Security", *Foreign Affairs*, 85, No. 2 (Nisan 2006), <http://doi.org/10.2307/20031912>.

⁸ Fatri Morina and Perparim Fuga, "The Importance of Transit Countries in Ensuring EU Energy Security: The Case of Ukraine", *International Journal of Academic Research and Reflection*, 3, No. 4, (2015):50, <http://doi.org/2056-5429>.

⁹ Landlocked: Kilitli. Literatürde denize kıyısı olmayan ve başka ülkelerin toprakları ile çevrili olan demektir. Kaynak: Avinoam Idan ve Brenda Shaffer, "The Foreign Policies of Post-Soviet Landlocked States", *Post-Soviet Affairs*, 27, No.3(2011):241-268, <http://doi.org/10.2747/1060-586X.27.3.241>.

¹⁰ Asim Memmedov ve Murteza Hasanoglu, "Hazar Denizi'nden Akdeniz'e Zengezur Koridoru", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, C.2, S.6 (2023): 334-344, <https://doi.org/10.33712/mana.1305013>.

ülkeleri ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin enerji güvenlikleri üzerindeki etkisini analiz etmek çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Amacın ifası için çalışmada İlk bölümde Zengezur Koridoru'nun bölgesel anlamda stratejik olarak önemi konusu işlenecektir. İkinci bölümde gelişen Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin sahip olduğu enerji kaynakları işlenecektir. Üçüncü bölümde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin enerji naklinde güvenlik kaygıları konusu, dördüncü bölümde ise Zengezur Koridoru'nun Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne enerji güvenliği bağlamında etkilerinin neler olacağı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılacak olup araştırma sorularına yukardaki plan dahilinde bölümlere paylaştırılarak cevap aranacak ve çalışmadaki hipotezin sınaması, uzman kişilerin eserleri incelenerek ve araştırmada elde edilen veriler harmanlanarak objektif bir şekilde yapılmaya çalışılacaktır.

ZENGEZUR KORİDORU'NUN STRATEJİK KONUMU

Ülkelerin coğrafi konumu, mevcut ve gelecekteki varlıkları üzerinde önemli bir belirleyici faktördür. Bu durum, adeta bir ülkenin kaderini şekillendirir. Beşerî Coğrafya'nın kurucularından Ratzel'in ifadesiyle devletler, bulundukları ortamda biyolojik organizmalar gibi mekanla etkileşim içinde olan entellektüel varlıklardır. Devletler, genellikle gelişme ve yayılma eğilimindedirler, ekonomik değeri yüksek olan bölgeleri kendi topraklarına katma arzusunu taşırlar. Ancak bu durum, uluslararası ilişkilerde çatışma ve rekabetin artmasına yol açabilir, çünkü devletler arasında kıt kaynaklar için rekabet söz konusudur ve bu da çatışma ve mücadelelere neden olabilir.¹¹ Zira coğrafya dünyadaki değişmeyen ve süreklilik halinde olan bir kavram olduğu için uluslararası güvenliğin yapı taşların biri olarak düşünülmektedir. Nitekim ülkeler için coğrafya, bölgesel ve uluslararası ortamda fırsatlar sunabileceği gibi bazı sınırlılıklarda veya suni olarak kısıtlamalar getirtilebilmektedir. Tüm bu gerekçelerle aktörlerin ve karar alıcıların başvuracağı ilk kaynak coğrafya olarak gözükmektedir.

Coğrafyadaki ulaşım hatları ise tüm ticaret ve bilgi alışverişinin yapıldığı alanlar olması nedeniyle dünyanın sınır ağları olup uluslararası ilişkilerin temelini teşkil etmektedir.¹² Tıpkı insan vücudunda olduğu üzere bir sınır noktasına yapılacak bir müdahale tüm vücudu etkilediği gibi dünyanın ulaşım hatlarındaki müdahalelerde tüm dünyada sarsıcı bir etki yapmaktadır. Bu ulaşım hatlarında coğrafya veya farklı territoryal hakimiyete dair istekler sebebiyle düğüm noktaları oluşmuştur. Ratzel'in ifade ettiği devletlerin yaşam alanını (Lebenstraum) genişletmelerine dair istekleri ancak bu düğüm noktalarını elde etmekle mümkün olabilecektir. Bu durumda devletlerin rakipleri ile savaş halinde olmasına sebep olacaktır. Ekonomik akış değeri yüksek olan Zengezur koridoru da düğüm noktası niteliğinde olup tarihi ipek yolunun¹³ yeniden canlandırılması bağlamında önemli olduğu değerlendirilmektedir. Diğer taraftan organizma niteliğinde olan devlet aktörü için yaşamı ve büyüyerek devamlılığı için enerji kaynakları bir hayati organdır. Dolayısıyla devletler hayatta kalabilmek için bu kaynakları en verimli şekilde kullanmak zorundadır. Her devlet için bu ihtiyacın aynı olması ancak enerji kaynaklarının sınırlı olması sebebiyle savaşların en temel

¹¹ Ratzel, F., (1896), Die Gezetesdesraumliehen Waechstums der Staaten. Petermanns Mitteilungen, C. 42, s. 97-107.

¹² Grygiel, J. J. (2006). Great Powers and Geopolitical Change. Baltimore: The John Hopkins University Press.

¹³ Rusya, Kazakistan, Çin, Hindistan, Güney Kore, Moğolistan, Azerbaycan, Ermenistan, Türkiye, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Ukrayna, Irak, İran, Afganistan ve Pakistan İpek Yolu ülkeleri olarak düşünülebilir.

sebeplerinden biri olmakta olup devletlerin askeri stratejilerini bu noktaların kontrolüne yönelik şekillendirmek zorunda olmaları sonucunu doğurmaktadır.

Zira tarihi süreç incelendiğinde de bölge, Ümit Burnu keşfedilmeden ve Süveyş kanalı inşa edilmeden önce Asya'dan Avrupa'ya ticaretin transit bir geçiş noktalarından bir tanesidir. Zengezur Koridoru, Brzezinski'nin "Avrasya'nın Balkanları"¹⁴ olarak tanımladığı Transkafkasya bölgesinde stratejik bir geçiş güzergahı olup bölgedeki siyasi ve enerji güvenliği dengesini etkileyerek büyük güçlerin rekabet alanı olduğu açıktır. Dolayısıyla bu koridor savaş çalışmalarında, enerji güvenliği ve askeri stratejilerin kesiştiği noktaları anlamak için önemli bir vaka sunmaktadır.

Zengezur Koridoru'nun¹⁵ enerji rezervi bağlamında keşfedilmiş herhangi bir petrol veya doğalgaz rezervi bulunmamaktadır. Zengezur Koridoru'nu stratejik bölge olması noktasında asıl öne çıkartan durum, Avrupa'nın enerji talep güvenliğini çeşitlendirecek - tıpkı Ortadoğu ülkeleri gibi- Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin zengin petrol ve doğalgaz rezervlerinin taşınmasını sağlayacak Türkiye gibi transit bir ülkeye doğrudan bağlayacak bir konumda olmasıdır. Zengezur Koridoru'nun bölgedeki birçok ticaret yolunu kısaltacağı, aynı şekilde bölgedeki istikrarsızlara göre şekil alan enerji nakil hatlarını kısaltarak alternatif bir yol olacak olması sebebiyle stratejik olduğunu değerlendirilmektedir.

8 Ağustos 2025 tarihinde yapılan deklarasyon hukuksal açıdan kısaca incelendiğinde ise, kesin müzakereye yönelik anlaşmaların yapılabilmesi için devletlerin alınan kararlar konusunda kendi iç hukuklarında gerekli düzenlemeleri yapmak durumundadırlar. Konu Ermenistan açısından incelendiğinde, Ermenistan Anayasası'nın¹⁶ önsözünde Ermenistan Bağımsızlık Bildirgesi¹⁷'ndeki Dağlık Karabağ'ın Ermenistan ile birleşmesine yönelik ideolojik söylemin (Miatsum¹⁸) Azerbaycan tarafından değiştirilmesinin istenmesidir. Aynı bildirmede Batı Ermenistan söylemi ile Türkiye'nin doğusundan da toprak iddiası bulunmaktadır. Dolayısıyla Ermenistan, anayasal bir değişiklik yapmak durumundadır. Azerbaycan ise, parlamentosunda onay sürecini işletecektir.

Bölge değerlendirilirken bölgenin coğrafyası ve sınırların belirlenmesinin uluslararası hukuk göz önünde bulundurularak kavramsal açıklamasının mutlaka yapılması gerekmektedir. Günümüzdeki yazınlarda daha çok deniz sınırı belirlenmesinde ön plana çıkan "coğrafi bütünlük ve coğrafyanın üstünlüğü" kavramı sadece denizlere özgü bir kavram olarak değerlendirilmemelidir. Devletlerde, tehdidin en büyük kaynağı olan coğrafik unsurlarından en önemlisi olan bu kavramın eksikliği duyarlılığa ve güvensizliğe yol açmaktadır. Coğrafi bütünlük ilkesi ülkenin güvenli sınırlara ve korunması kolay sınırlara sahip olması demektir. Coğrafi üstünlük ilkesindeki unsurlar ise eşit uzaklık, orantısallık, hakkaniyet ve coğrafi olarak kapatmama/kesme olarak gözükmektedir. Uluslararası alanda deniz ve kara sınırlarının belirlenmesi noktasında oldukça karşılaşılan bu

¹⁴ Brzezinski, Z. (2005), *Büyük Satranç Tahtası*. Yelda Türedi (çev.). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

¹⁵ Zengezur'un Koordinatları: 39°15'K 46°15'D / 39.250°K 46.250°D / 39.250; 46.250.

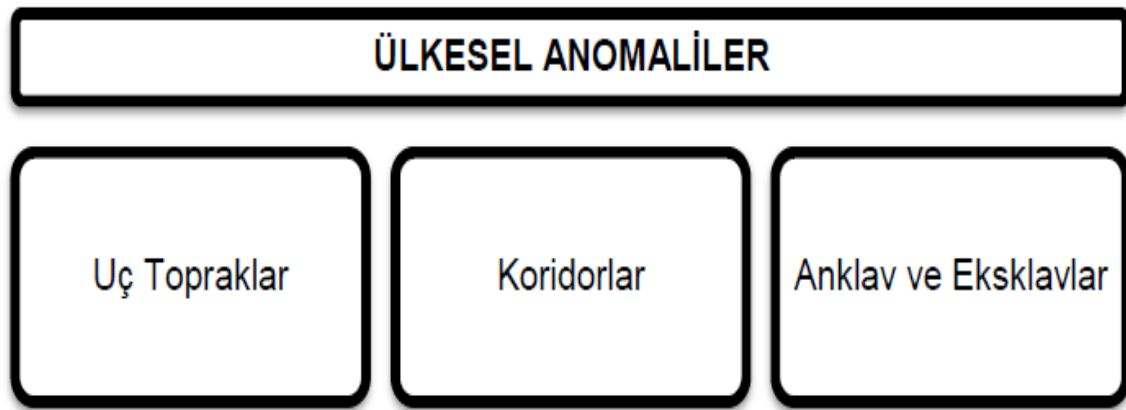
¹⁶ Constitution of the Republic of Armenia, art. 205, adopted July 5, 1995, amended through 2021, Official Gazette of the Republic of Armenia, <https://www.president.am/en/constitution-2015/> [Erişim Tarihi: 10.08.2025]

¹⁷ Armenian Declaration of Independence, proclaimed August 23, 1990, Official Records of the Supreme Soviet of the Armenian SSR, <https://www.gov.am/en/independence/> [Erişim Tarihi: 10.08.2025]

¹⁸ M. Hakan YAVUZ, "Miatsum And The Bewildering Russian Role In Karabakh - Mepc - 02.09.2023." Center For Eurasian Studies (AVİM), Blog No.2023 / 52. <https://avim.org.tr/Blog/MIATSUM-AND-THE-BEWILDERING-RUSSIANROLE-IN-KARABAKH-MEPC-02-09-2023> [Erişim Tarihi: 10.08.2025]

durumlara yönelik alınan kararlarda bu unsurları içerdiği net bir şekilde görülmektedir.¹⁹ Diğer taraftan ülkeler arasında sınırların belirlenerek bu tehdit kaynağını ortadan kaldırmak adına kavramların açıklanmasına çalışılmıştır. Martin Schwind'e göre dünyanın birçok yerinde modern devletlerin toprakları ile ilgili (Territorial) bütünselliğine aykırı anomaliler mevcut olduğu ortaya konulmuştur.²⁰ Bu anomaliler uç topraklar²¹, koridorlar ve anklav²² ve eksklavlardır.²³ Nitekim bu duruma paralel olarak dünyanın birçok yerinde çeşitli şekillerde çeşitli ülkelere ait benzer alanlar bulunmakta olup konu incelendiğinde bu alanların nedenleri ve sonuçları doğrudan güvenlik ile ilgili olduğu görülmektedir. Örnek verilecek olursa anklav nitelikte Cebelitarık, Musandam, Ceuta, Gwadar ve Panama, görece stratejik su yolları üzerinde, enerji nakil hatlarının bulunduğu, deniz ticaretinin yoğun olduğu güvenlik bakımından stratejik noktaları teşkil etmektedir.²⁴ Özellikle kolonyal dönemlerin bir fragmanı ve mirası olarak gözüken bu topraklar dünyadaki stratejik ve hassas konumlardır. Ticaret yolları, enerji nakil hatları ve su yollarının kontrolünü kapsayan bu bölgeler doğrudan güvenlik, savaş çalışmaları ve ekonomi kavramları ile içten ilişkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Şekil 1. Ülkesel Anomaliler

¹⁹ Kaan Kapan, "Coğrafyanın Üstünlüğü" Ve "Jeopolitik Önem" Perspektifinden Doğu Akdeniz ve Adalar (Ege) Denizi. "1969 Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Davası ile 1984 Maine Körfezi Sınırlandırma Davası'nda Uluslararası Adalet Divanı tarafından alınan kararlar, sınırlandırmanın, coğrafi alanların başlangıcına dayanarak sonrasında eşit uzaklık ilkesi veya diğer sınırlandırma prensiplerinden faydalanılması veya bunların birleştirilmesi yoluyla gerçekleştirilebileceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, Coğrafyanın Üstünlüğü ilkesine öncelik tanınmış ve coğrafyanın yeniden şekillendirilmesinin söz konusu olmadığı açıkça vurgulanmıştır."

²⁰ Schwind, M. (1972). Allgemeine Staatsgeographie. Vol:8. Berlin: De Gruyter. Caprivi.

²¹ Uç toprak, önceden bir ülkenin, diğer ülke veya ülkelerin topraklarına doğru uzanan dar ve uzun toprak parçaları olarak tanımlanmaktadır. Şayet bu toprak parçaları başka bir bölge ile temas amacı güdüyorsa koridor olarak adlandırılmaktadır.

²² Anklav(Enclave), bir ülkeye veya bölgeye ait olup, tamamen başka bir ülkenin toprakları ile çevrili olan toprak parçasıdır.

²³ Eksklav (Exclave) bir devletin ana bölümünden bir veya daha fazla devletin toprakları ile coğrafi olarak ayrılmış olan kısımdır. Buna göre Nahçıvan, Azerbaycan'ın eksklav toprağıdır. Ancak Ermenistan tarafından tamamen çevrelenmediği için anklav değildir. Batısında Türkiye, güneyinde İran'a sınırı bulunmaktadır.

²⁴ Anklavlar sadece karada bulunmamaktadır; bir ülkenin münhasır egemenlik alanında bulunan karasuları (12 deni mili) içinde ya da belirli egemenlik yetkisine sahip olduğu bitişik bölge, münhasır ekonomik bölge (200 deniz mili), kıta sahanlığı ve balıkçılık bölgelerinde ya da bir göl veya akarsuda anklav oluşumları olabilmektedir.

Bu kapsamda Azerbaycan ve Ermenistan sınırları incelendiğinde uç toprak olarak nitelenen Ermenistan'ın Sünik olarak adlandırdığı Zengezur koridoru bölgesi güvenli, kolay ve doğal bir sınır olmadığı net bir şekilde görülmektedir. Yine Nahçıvan'ın anakarası Azerbaycan ile arasında çekilen bu set niteliğindeki koridor uluslararası hukuk bağlamında da “coğrafi olarak kapatmama/kesme ilkesine” ve “hakaniyetlik ilkesine” de aykırı bir durum olarak gözükmektedir. Ermenistan, Nahçıvan'ın SSCB döneminde var olan anakara bağlantısını bölgeyi işgal ederek Azerbaycan'ın anakarasına ulaşması noktasında İran, Gürcistan ve Türkiye'yi kullanarak etrafından dolaşmak zorunda kalmasına sebep olmuştur. Hatta bu durum Nahçıvan'ın statüsünü değiştirerek ülke bütünlüğünden kopartmış ve anklav bir toprağa çevirmiştir. Konu Ermenistan açısından incelendiğinde Zengezur bölgesi Ermenistan için bir uç toprak olarak gözükmektedir.²⁵ Bu kapsamda Zengezur bölgesi bir uç nokta iken işgal sonrası Ermenistan'ın İran ile temasını sağlamıştır. Dolayısıyla Zengezur koridoru kuzey güney hattında da uluslararası hukuka aykırı şekilde bir Ermenistan ve İran için koridor niteliğine bürünmüştür. Eğer koridor Azerbaycan'a verilirse Ermenistan'ı dünyaya bağlayan İran ile teması kesilmesi anlamına gelmektedir. Diğer taraftan koridorun sadece 8 km genişlikte ve 43 km uzunlukta olan kısmı Azerbaycan'a verilse dahi doğal bir sınır olmayacağından iki ülke için sürekli bir tehdit kaynağı olacağından barışın sağlanması oldukça güç gözükmektedir. Çünkü sınırın bu derecede dar olması herhangi bir anlaşmazlıkta bu koridoru istismar edilmesini oldukça olası kılmaktadır.

Bölgenin sınırlarının bu şekilde inşa edilmesi elbette bir tesadüf değildir. Tarihsel süreç stratejik bağlamda incelendiğinde; Birinci Dünya Savaşı sonrası tekrar askeri çatışmalar yaşanmaması adına sınır oluşturma çalışmaları yapılmış olsa da bu çalışmalar doğal-yapay sınır dikotomisi dışına çıkamamıştır. Ratzel gibi coğrafi deterministlere göre doğal sınırlar daha meşru ve güvenlidir. Ancak aksi şekilde her sınırın sosyal inşa yönünün de olduğunu savunan pozitivist yaklaşımcılarda vardır. Farklı görüşlere sahip yazarlar olsa da doğal şekilde ayrılamayan sınırların yapay olarak ayrılmasını savunan bu anlayış farklı bölgelerde farklı şekilde tezahür etmiştir.²⁶ Zira suni olma durumu sınırı belirleyen başat güçler tarafından oldukça istismar edilmiştir. Konu savaş çalışmaları ve coğrafya bağlamında değerlendirildiğinde de doğal sınırların savunma avantajı sağlarken, saha gözlemlendiğinde yapay sınırların saldırı ve işgale açık olduğu net bir şekilde söylenebilmektedir. Yapay sınırların var olduğu tüm bölgelerde düşük yoğunluklu, donmuş

²⁵ Tarık Demir, Anklav, Eksklav ve Uç Topraklar-Güvenlik İlişkisi, Güvenlik Bilimleri Dergisi, Şubat 2020, UGK Özel Sayısı, 51-77. DOI:10.28956/ gbd.695916.

²⁶ Diener, A. C. ve Hagen, J. (2010). Introduction: Borders, Identity and Geopolitics. Alexander C. Diener and Joshua Hagen (Ed.), *Borderlines and Borderlands: Political Oddities at the Edge of Nation-State*. New York: Rowman&Littlefield Publishers.

Doğal-yapay sınır dikotomisi, coğrafi sınırların oluşma süreçlerini iki ana kategoriye ayırmak amacıyla kullanılan bir terimdir. Bu dikotomi, coğrafi sınırların oluşumunda etkili olan faktörleri belirlemede kullanılır.

1. Doğal Sınırlar (Natural Boundaries): Bu tür sınırlar genellikle coğrafi özelliklere, topografik unsurlara veya su yollarına dayanır. Dağlar, nehirler, göller gibi doğal özellikler, doğal sınırları oluşturabilir. Bu tür sınırlar, coğrafi özelliklerin insanlar tarafından değiştirilemeyeceği ya da zor değiştirilebileceği bölgelerde ortaya çıkar.

2. Yapay Sınırlar (Artificial Boundaries): Yapay sınırlar, genellikle insanlar tarafından belirlenen ve coğrafi özelliklere dayanmayan sınırlardır. Bu tür sınırlar genellikle siyasi, kültürel veya tarihî nedenlerle çizilir. Örneğin, bir devletin sınırları genellikle coğrafi özelliklere değil, tarihî veya siyasi etmenlere dayanabilir.

Doğal-yapay sınır dikotomisi, coğrafi sınırların oluşumunu anlamak ve analiz etmek için kullanılan bir çerçeve sağlar. Ancak gerçekte, birçok sınır hem doğal hem de yapay öğeleri içerebilir, bu nedenle bu terimler arasındaki ayrım bazen belirsiz olabilir.

çatışmalar ve gri bölgeler bulunmaktadır. Orta Asya ülkelerinde de görüldüğü üzere 21'inci yüzyılda halen sınır sorunları devam etmektedir. Rusya'nın da o dönemde Zengezur bölgesinde bu görüşle hareket ederek Türkmençay Anlaşması beraberinde Aras nehri ile doğal olarak ayırdığı coğrafyanın kuzey kesimini yapboz parçaları gibi kendi politikaları doğrultusunda süreç içerisinde birleştirip parçalamakta olduğu görülmektedir. Salt Ermenistan ve Azerbaycan'a uygulanan bir politika olarak düşünülmemesi gereken bu alışkanlık Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin sınırlarında da bulunmaktadır. Zira SSCB sonrası kaybettiği topraklar üzerinde kontrol sağlamaya yönelik çalışmalarının bir sonucu olan bu durum Rusya'nın Orta Asya'da enlemsel ittifakları engelleme ve boylamsal ittifakları geliştirmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Buna mukabil Rusya, Balkanlar'dan uzanan Türk coğrafyasının topraksal bütünlüğüne ve enlemsel ittifakına set çekmek maksadıyla Zengezur'u Ermenistan'a vermiştir.²⁷

Zengezur Koridoru sadece Güney Kafkasya bölgesinde bulunan Azerbaycan ve Ermenistan değil küresel bağlamda Rusya, Türkiye, İran, Gürcistan ve hatta Çin ve Hindistan gibi ülkelerin tartıştığı bir konumda bulunan kritik bir geçit olarak değerlendirilmektedir.²⁸ Yakın çevresindeki devletlerin koridora temas eden noktalarına bakıldığında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni anavatanı Azerbaycan'a, Ermenistan'ı İran'a bağladığı görülmektedir. Bölgesel bağlamda Türkiye'yi Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne olan karasal bağlantısını sağlamakta, aynı şekilde kuzey-güney hattında İran'ın Karadeniz'e ulaşım güzergahı üzerinde bulunmaktadır. Daha geniş perspektiften bakıldığında küresel bağlamda ise Asya'da yükselen ve diğer küresel güçler tarafından bir tehdit olarak algılanan Çin'in Avrupa'ya bağlayacak Yol Kuşak Projesi²⁹ ne alternatif bir güzergâh olarak görünen, yine kuzey-güney hattında Hindistan'ı Karadeniz ve Avrupa'ya bağlayan hat üzerinde olduğu açıktır.³⁰

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri bağlamında değerlendirildiğinde; Zengezur koridorunun açılması ile birlikte özellikle Ermenistan'ın Türkiye, Azerbaycan ile kapalı olan kara ve demiryolu açılması sağlanacak, Türkiye, Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri doğrudan karayolu ve demiryolu bağlantısı sağlanacaktır. Orta Asya'daki enerji kaynakları bu koridor aracılığıyla Avrupa pazarlarına taşınabilecektir. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin petrol ve doğal gaz rezervleri Zengezur Koridoru aracılığıyla uluslararası enerji projelerine entegre edilerek küresel ölçekte enerji güvenliğine katkı sağlanabilecektir. Bu durum hem bölge ülkelerinin ekonomik ve siyasi istikrarını destekleyebilme potansiyeli hem de Batı'nın enerji kaynaklarını çeşitlendirmesine olanak tanınması açısından önemli olarak görülmektedir.

Zengezur Koridoru'nun açılması ve bölgede istikrarın sağlanması durumunda Hazar havzasından enerjinin transit güvenliği kapsamında tek el konumunda olan Gürcistan üzerinden

²⁷ Tarık Demir, a.g.e.,71.

²⁸ Tural Gafarlı, "Zengezur Koridoru", https://www.academia.edu/63276991/Zengezur_Koridoru [Erişim Tarihi: 10.08.2025].

²⁹ "Bridging Eurasia: The New Silk Road", <https://natoassociation.ca/bridging-eurasia-the-new-silk-road/> [Erişim Tarihi: 10.08.2025].

³⁰ The Economic Times: Ermenistan Hintli tüccarlara İran-Karadeniz ulaşım koridoru sunuyor, https://tr.armradio.am/2023/03/13/the-economic-times-ermenistan-hintli-tuccarlara-iran-karadeniz-ulasim-koridoru-sunuyor/?doing_wp_cron=1700500136.4750959873199462890625 [Erişim Tarihi: 10.08.2025].

gelen boru hatlarına (Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru hattı, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru hattı) alternatif bir güzergâh ortaya çıkmış olacak ve bölgenin jeostratejik önemi daha da artacaktır.

Koridor, Nahçıvan'ı Azerbaycan'a bağlayarak Azerbaycan'ın bölgesel gücünü artıracak ve Ermenistan'ı bölgesel entegrasyona dahil edecektir.³¹ Bu gibi barışçıl çözümler bölgesel iş birliği için uygun bir ortam yaratacak ve çatışma riskini azaltacağı düşünülmektedir. Dahası Orta Asya ülkeleri ile Türkiye arasına bir set olarak gözüken Zengezur'un açılması ile birlikte Sovyet sonrası halen tam olarak bağımsız politika üretemeyen Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne alternatif bir rota olarak bölgesel refaha giden bir yol olacağı değerlendirilmektedir.

ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ'NİN ENERJİ POTANSİYELİ

Kafkasya'dan başlayıp Doğu Türkistan'a uzanan bölgede bulunan Orta Asya Türk Devletleri'nin ortak özelliklerinden en önemlisi yeraltı kaynakları bakımından başta Hazar Havzası olmak üzere zengin rezervlere sahip olmasıdır. Hazar Denizi'ne kıyısı olan beş ülke (Rusya, İran, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan) vardır ve beş ülkeden üçü Türk Devleti'dir. Orta Asya'daki Hazar'a komşu olmayan diğer Türk Devletleri ise Özbekistan ve Kırgızistan'dır.

2024 yılı için Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Azerbaycan'da dahil olmak üzere, Dünya'daki petrol rezervlerinin %2,1'i (37,968 milyon varil) doğalgaz rezervlerinin %8,98'ini (18,565 milyar metreküp) oluşturmaktadır. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin her biri için rezerv miktarları ve karşılaştırılması Tablo-1'de belirtilmiştir. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında en fazla petrol rezervine sahip olan ülke Kazakistan, en fazla doğalgaz rezervine sahip olan ülke ise Türkmenistan olarak görünmektedir.

2024 yılı için Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Azerbaycan'da dahil olmak üzere Dünya'daki petrol üretiminin %3,21 'ini (135,8 milyon ton)³², doğalgaz üretiminin %4,8'ini (194,1 milyar metreküp) oluşturmaktadır.³³ Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin her biri için üretim miktarları ve karşılaştırılması Tablo-2'de belirtilmiştir. Kırgızistan'ın doğalgaz ve petrol rezervi Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile karşılaştırıldığında oldukça kısıtlı miktardadır. Diğer taraftan burada önemle durulması gereken nokta rezerve sahip olmak, aynı oranda üretim yapabilmek anlamına gelmemesidir. Tablo-1 ve Tablo-2'de görüldüğü üzere dünyada en fazla petrol rezervine sahip ülke Venezuela olarak gözükmektedir, ancak en fazla üretim yapan ABD'dir. Yine en fazla doğalgaz rezervine sahip Rusya gözükmektedir en fazla üretim yapan ABD'dir. Aynı şekilde üretim yapmak, tamamını ülke içinde kullanıyor anlamına gelmemekte, ülkenin ihtiyacından fazla üretim yapması enerjiyi ihraç etmesi, ihtiyacından daha az üretmesi veya üretememesi ithal ettiğini göstermektedir.

³¹ Mahammadnuru Hamzathı, ve Hamza Büber, (2022), Zengezur Koridoru'nun Azerbaycan ve Türkiye'nin Dış Ticaretine Olası Etkileri, Eğitim Yayınevi, Konya.

³² Bahar Özsoy Sipahi ve Esra Banu Sayın, "Orta Asya'da Enerji Politikaları ve Küresel Rekabet Bağlamında Türkiye'nin Rolü Üzerine Bir Değerlendirme", *Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD)*, S.30 C.15(2022):303-328.

³³ Ertan Efegil ve Sibel Özsağ, Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Jeostratejik Öneme Genel Bakış: Türkiye, Avrupa Birliği ve Uluslararası Petrol Şirketleri, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/303094> [Erişim Tarihi: 17.08.2025].

	Petrol (Milyon Varil) ³⁴	Dünya'ya Oranı %	Orta Asya Türk Cumhuriye lerine Oranı %	Doğalgaz (Milyar Metreküp) ³⁵	Dünya'ya Oranı	Orta Asya Türk Cumhuriye lerine Oranı
Türkmenistan	599	0,03	1,42	13.950	6,75	75,14
Azerbaycan	6950	0,38	18,09	1.917	0,92	10,32
Kazakistan	29.791	1,66	79,04	1.830	0,88	9,85
Özbekistan	591	0,03	1,42	867	0,41	4,67
Kırgızistan	37	0,002	0,09	1	0,0004	0,005
Toplam	37.968	2,1	100	18.565	8,98	100
Dünya'da Toplam	1.791.244			206.651	100	
Rusya ³⁶	107.799	6,01		47.152	23,81	
ABD	52.729	2,94		18.352	8,88	
AB	11.252	0,62		3.508	1,8	
Çin	28.182	1,57		3.054	1,69	
En Fazla Venezuela	302.795	16,9		47.152 En fazla Rusya	22,81	

Tablo 1: 2024 Yılı Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Doğalgaz-Petrol Rezervleri ve Karşılaştırmalı Oranları³⁷

³⁴ <https://www.eni.com/content/dam/enicom/documents/eng/visione/wer/2025/WER-2025-Oil.pdf> [Erişim Tarihi: 17.08.2025].

³⁵ <https://www.eni.com/content/dam/enicom/documents/eng/visione/wer/2025/WER-2025-Natural-Gas.pdf> [Erişim Tarihi: 17.08.2025].

³⁶ Çalışmada bulunan tüm tablolara başat güçler olan ABD, AB, Çin ve Rusya'da karşılaştırma yapmak adına eklenmiştir.

³⁷ <https://www.eni.com/en-IT/strategic-vision/global-energy-scenarios/world-energy-review.html> Erişim Tarihi: 17.08.2025].

	Petrol (Milyon Ton)	Dünya'ya Oranı %	Orta Asya Türk Cum. Oranı	Doğalgaz (Milyar Metreküp)	Dünya'ya Oranı	Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine Oranı
Türkmenistan	12	0,28	8.83	79,3	1.96	40.8
Azerbaycan	35,1	0,82	25.8	31,8	0.78	16.3
Kazakistan	86	2,03	63.3	32	0.79	16.48
Özbekistan	2,7	0,06	1.98	50,9	1.26	26.2
Toplam	135,8	3,21	100	194,1	4,8	100
Dünya'da Toplam	4221,4	100		4036,9	100	
Rusya	536,4	12,7		701,7	17.4	
ABD	711,1	16,8		934,2	23.14	
En Fazla ABD	711,1	16,8		934,2 En fazla ABD	23.14	
Venezuela	33,4	7,91		24,0	0,59	

Tablo 2: 2021 yılında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Petrol ve Doğalgaz Üretim Miktarları ve Karşılaştırmalı Oranlar³⁸

Petrol ve doğalgazın ihraç edilmesi noktasında boru hatları oldukça önemli rol oynamaktadır. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri sahip olduğu doğalgaz ve petrol rezervlerinin büyük bir kısmını boru hatları ile ihraç etmektedir. Türkmenistan 2021 yılı için doğalgaz üretiminde dünyada dokuzuncu sıradadır ve büyük bir bölümü olan 31,5 milyon metreküpünü Çin Halk Cumhuriyeti'ne, 10,5 milyon metreküpünü Rusya'ya boru hatları ile ihraç etmiştir. Türkmenistan dış ticaretinin büyük kısmını petrol ürünleri ve doğal gaz ihracatı ile yapmaktadır. Türkmenistan'da bulunan ve planlanan petrol ve doğalgaz boru hatları Tablo-3'de gösterilmiştir.

³⁸ [Statistical Review of World Energy 2022 \(bp.com\)](https://www.bp.com/content/dam/bp/media-assets/statistical-review-of-world-energy-2022.pdf) [Erişim Tarihi: 17.08.2025].

S.Nu.	Boru hatları	Bitiş Noktası
1	Orta Asya-Merkez Gaz Boru Hattı Sistemi	Özbekistan ve Kazakistan üstünden Rusya
2	Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı	Özbekistan ve Kazakistan üstünden Çin
3	Dauletabad-Sarakhs-Khangiran Boru Hattı	İran
4	Doğu-Batı Boru Hattı	Hazar Denizi
5	Korpeje-Kordkuy Boru Hattı	İran
6	Trans-Afganistan Boru Hattı	Afganistan ve Pakistan üstünden Hindistan
7	Trans-Hazar Gaz Boru Hattı(Proje)	Hazar Denizi Altından Azerbaycan
8	Trans-Hazar Petrol Boru Hattı(Proje)	Hazar Denizi Altından Azerbaycan
9	Afganistan Petrol Boru Hattı	Afganistan üzerinden Pakistan

Tablo-3: Türkmenistan Doğalgaz ve Petrol Boru Hatları³⁹

Kazakistan'ın toplam petrol rezervleri 30000 milyon varil üzerinde tahmin edilmekte olup, bu rezervlerin %75'i Kaşagan, Karaçaganak ve Tengiz petrol sahaları olmak üzere Hazar Denizi'nde bulunmaktadır.⁴⁰ Kazakistan'a ait petrol boru hatları ise Tablo-4'te gösterilmiştir. Petrol boru hatları gibi gaz boru hatlarının çoğu da ülkenin batısında yer almaktadır. Ülkedeki boru hatlarının çoğu Türkmenistan ve Özbekistan'dan başlamakta ve Batı Kazakistan üzerinden Rusya'ya uzanmaktadır. Petrol, bu boru hatlarının dışında, Hazar Denizi üzerinden İran ve Azerbaycan güzergahını kullanarak gemilerle taşınmakta, aynı zamanda Rusya üzerinden demiryoluyla ihraç edilmektedir. Daha sınırlı bir kapsamda ise Hazar Denizi üzerinden tankerlerle İran'ın kuzeyindeki Neka limanına da sevkiyat yapılmaktadır.⁴¹ Kazakistan'a ait petrol boru hatları Tablo-4'dedir.

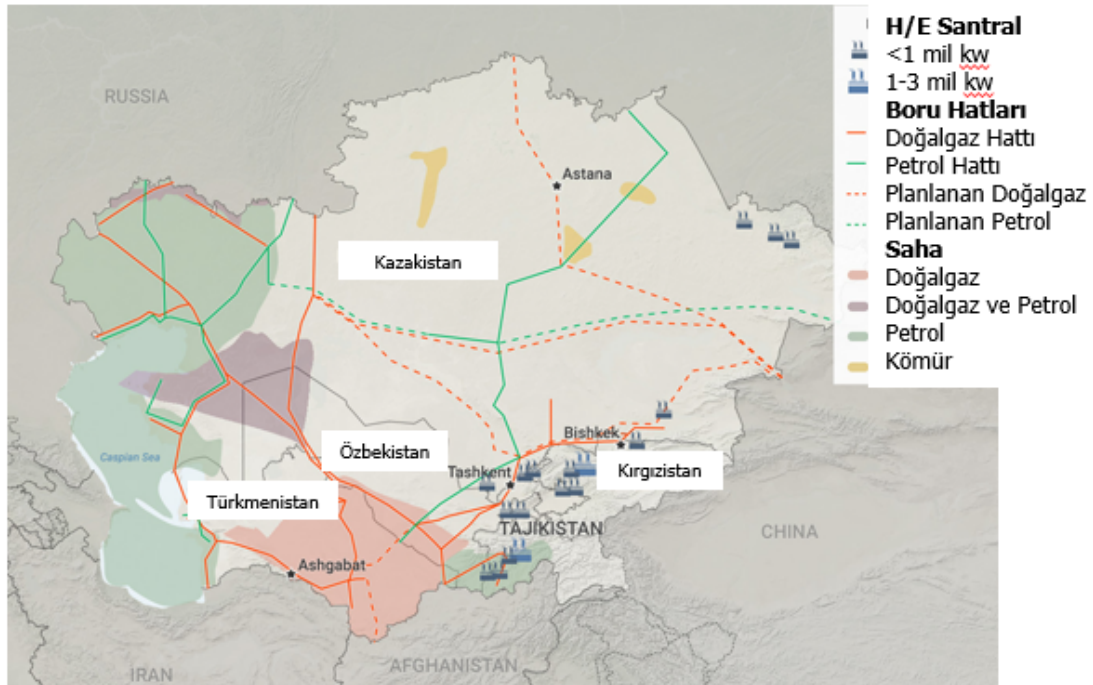
³⁹ Müslüme Narin, Avrasya Bölgesindeki Türk Cumhuriyetlerinin Enerji Kaynakları ve İletim Hatlarının Türkiye'ye Katkıları, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, C.6 S.1(2006):151-167.

⁴⁰ Stratejik Ortak. (2019), Orta Asya'daki 5 Türk Devleti'nin Yeraltı Kaynakları. Mayıs 25, 2020 tarihinde Stratejik Ortak: <https://www.stratejikortak.com/2019/11/turk-devletleri-yeralti-kaynaklari.html> [Erişim Tarihi: 17.08.2025].

⁴¹ Narin, a.g.e.,11.

S.Nu.	Boru hatları	Bitiş Noktası
1	Atyrau-Samara Petrol Boru Hattı	Hazar Denizi- Rusya
2	CPC(Caspian Pipeline Consortium)	Hazar Denizi-Rusya (Novorossiysk)
3	Atasu-Alashonkou	Atasu-Çin
4	Trans-Hazar Petrol Boru Hattı	Azerbaycan(Proje)

Tablo-4: Kazakistan Petrol Boru Hatları⁴²

Harita-1: Merkez Asya Boru Hatları Haritası⁴³

Azerbaycan ise 8,2 milyon metreküp doğalgazını AB'ye, 11,3 milyon metreküpünü diğer Avrupa ülkelerine (Türkiye dahil) ihraç ettiği görülmektedir. Azerbaycan'da bulunan petrol rezervi Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile karşılaştırıldığında kendisine en yakın olan Kazakistan'ın yaklaşık dörtte biri olarak gözükmektedir. Azerbaycan'da bulunan boru hatları ise Tablo-5'te gösterilmiş, Harita-2'de ise yerleri belirtilmiştir.

⁴² Rakhmetova Klara G, Transportation of Oil and Gas in Kazakhstan, https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Events/20041019-ETEA_CAP_S2_KGRakhmetova.pdf [Erişim Tarihi: 17.08.2025].

⁴³ Uzbekistan Energy Profile: Production Hurt By Poor Infrastructure – Analysis, <https://www.eurasiareview.com/19012012-uzbekistan-energy-profile-production-hurt-by-poor-infrastructure-analysis/> [Erişim Tarihi: 17.08.2025].

S.Nu.	Boru hatları	Bitiş Noktası
1	Bakü-Grozni-Novorossiysk (Diğer adıyla kuzey rotası)	Rusya(Novorossiysk)
2	Bakü-Tiflis-Supsa (Batı rotası)	Gürcistan-Supsa Limanı
3	Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı (Haydar Aliyev'in adını taşıyan ana petrol boru hattı)	Türkiye
4	Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz boru hattı	Türkiye
5	İran – Nahçıvan Doğalgaz Boru Hattı	Nahçıvan

Tablo-5: Azerbaycan Doğalgaz ve Petrol Boru Hatları⁴⁴

Harita-2. Azerbaycan Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları Haritası⁴⁵

Özbekistan yer altı kaynakları diğerleri kadar zengin değildir ve doğal gaz üretiminin büyük bir kısmını iç tüketim için ayırmaktadır. Ayrıca, doğalgazını ihraç etme konusunda Rusya dışında başka bir seçeneğe sahip değildir. Buhara-Taşkent-Bişkek-Almatı boru hattı Özbekistan'ın ihraç ettiği ana doğalgaz hattı olup Kazakistan'da son bulmaktadır. Ülkenin petrolünü ihraç etme

⁴⁴ Energy security – Azerbaijan energy profile – Analysis 2023, International Energy Agency, <https://www.iea.org/reports/azerbaijan-energy-profile/energy-security> [Erişim Tarihi: 17.08.2025].

⁴⁵ Jamilov Mahammad R., The Baku-Tbilisi-Ceyhan Project - The Greatest Project of the XXI Century, <https://tasam.org/en/Icerik/70166/the-baku-tbilisi-ceyhan-project-the-greatest-project-of-the-xxi-century> [Erişim Tarihi: 17.08.2025].

yöntemi, sadece Rusya'nın Omsk şehrinden Özbek rafinerilerine petrol taşımak amacıyla inşa edilmiş olan bir hattır.⁴⁶

Kırgızistan'ın petrol ve doğal gaz kaynakları oldukça sınırlıdır. Ülkede yedi petrol ve iki petrol/gaz sahası bulunmakta olup, enerji tüketiminin %11'i petrole, %27,6'sı doğalgaza dayanmaktadır. Bu sebeple enerji kaynakları bakımından dışa bağımlı bir ülke olması sonucu çıkmaktadır. Zengin hidroelektrik potansiyeline sahip olan ülke, bu avantajı kullanarak Kazakistan ve Özbekistan'a doğalgaz ve petrol karşılığında elektrik ihraç etmektedir.⁴⁷

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin sahip olduğu doğalgaz ve petrol rezervleri ve bu rezervlerin taşınması noktasında boru hatları incelenmiştir. Ancak boru hatlarının birçoğunun Rusya üzerinden Avrupa'ya gittiği görülmektedir. Diğer taraftan Asya Pasifik bölgesinde güçlenen ve enerji ihtiyacı doğan Çin Halk Cumhuriyeti'ne de enerji nakil hatları mevcuttur. Ayrıca Türkmenistan için diğer bir seçenek İran üzerinden yaptığı petrol ihracatıdır. Ancak ABD tarafından İran'a uygulanan ambargo bu ihracın sınırlı olmasına sebep olmaktadır.⁴⁸ Kafkasya bölgesindeki Azerbaycan ise Gürcistan üzerinden Türkiye'ye ve yine Rusya üzerinden Avrupa'ya enerjisini ihraç ettiği görülmektedir.

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin şu an için Türkiye üzerinden yaptığı gaz ve petrol ihracı Hazar Denizi'nde gemilerle Azerbaycan üzerinden yapılmaktadır. Ancak Kazakistan'ın petrolünü Azerbaycan'a bağlayacak olan Trans-Hazar Petrol Boru Hattı ve Türkmenistan'ın Trans-Hazar Gaz Boru Hattı projeleri mevcuttur. Bu projelerin sahaya uygulanması halinde Azerbaycan üzerinden gelen petrol ve doğalgaz Türkiye üzerinden Avrupa'ya boru hatları ile ihraç edilebilecektir.

Türkiye'nin son süreçte Ukrayna, Libya ve yine eski SSCB ülkesi olan Azerbaycan'a göstermiş olduğu destek Orta Asya Türk Cumhuriyetleri tarafından dikkatle izlenmiş ve Türkiye'ye olan güveni artırmıştır. Azerbaycan'ın ordusunu modernize etmesi ve eski Sovyet teçhizat, silah ve malzemesinden sıyrılması ile Ermenistan üzerinde göstermiş olduğu başarı Orta Asya Türk Cumhuriyetleri üzerinde olumlu bir etkisi olmuştur. Türkiye'nin, Azerbaycan'ın Karabağ sorununun çözümünde büyük rol alması ilişkileri daha da derinleştirmesine sebep olmuştur. Aynı şekilde Türkiye, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin sorunlarının çözülmesinde aktif bir politika izlemesi durumunda adım adım Orta Asya coğrafyasına hâkim olabilecek ve özellikle Türkmenistan ve Kazakistan'ın rezervlerini AB'ye aktarma kapsamında oldukça güvenli bir yol olacağı değerlendirilmektedir. Ancak koridorun enerji koridoru haline gelebilmesi için çok aktörlü garantörlüklerin olduğu çok boyutlu bir güvenlik inşasına ihtiyaç olduğunu göz önünde bulundurmalıdır. Koridor tıpkı Hürmüz, Malakka gibi boğaz noktası (Chokepoint) niteliğinde potansiyeli olup, jeopolitik kırılma noktasıdır. Dolayısıyla gerekli tedbirler alınmaması durumunda hibrit savaşın unsurlarından olan meşruiyetin sorgulanması gibi bilgi operasyonları ile istikrarsızlaştırma durumu söz konusu olabilecektir. Bu durumda geleceğe yönelik yatırımların

⁴⁶ XOFC. (2006), Central Asia-Oil Pipeline Background, <http://www.exorthodoxforchrist.com/resources4.htm> [Erişim Tarihi: 17.08.2025].

⁴⁷ DEİK. (2006), Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Kırgızistan Ülke Bülteni, Şubat 2006, www.deik.org.tr/bultenler/Kirgizistan-Subat2006.pdf [Erişim Tarihi: 17.08.2025].

⁴⁸ ABD İran İlişkileri: İran'ın Rolü ve Ekonomik Yaptırımlar Üzerine Bir Değerlendirme, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2299247> [Erişim Tarihi: 17.08.2025].

durmasına yol açacaktır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde Orta Asya ülkelerinin genel bir profili üzerine tartışılacak ve tehditler ortaya konularak enerji konusu üzerindeki etkileri tartışılacaktır.

ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ'NİN ENERJİ NAKLİNDE GÜVENLİK ENDİŞELERİ

Dünyada devletler bulundukları kıta, ekonomik anlamda kalkınmışlık durumu, yönetim şekilleri, sahasının genişliği, sınırlarının yapay veya suni oluşumu, deniz ve okyanusa kenarının olup olmaması gibi kriterler dikkate alınarak çeşitli şekillerde birbirinden ayrılmaktadırlar. Bir devletin okyanus veya denize kıyısının olması ve bir kenar devleti olması o ülkenin önemini arttıran bir özelliktir. Denize veya okyanusa kıyısı olan devletler başta ticaret ve ulaşım olmak üzere birçok alanda serbestliğe sahiptir. Deniz yollarını kullanarak dünyaya açılabilir, kolaylıkla mal satın alabilir, sahip oldukları enerji kaynaklarını kolaylıkla ticaret maksadıyla kullanabilirler. Deniz ve okyanusa kıyısı olmak, bir devlet için dışa açılacak kapısı olmak olarak değerlendirilebilmektedir.

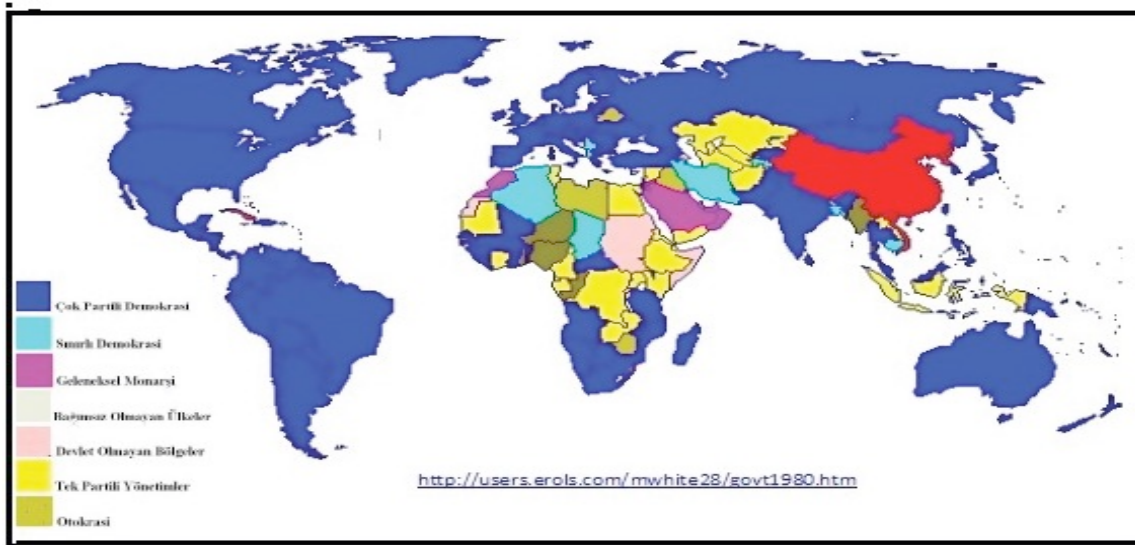
Eğer bir devletin deniz veya okyanusa kıyısı yoksa dünya ile ticaret yapabilmesi çevresindeki komşuları ile olan ilişkilerine bağlıdır. Bu şekilde olan devletler jeopolitik anlamda kapalı ülke (*Closed country*) veya literatürde kilitli ülke (*Landlocked country*) olarak tanımlanmaktadır. “Kilitli ülkeler” başta dış ticaret olmak üzere birçok konuda zayıf ve dezavantajlı bir durumdadır. Orta Asya'daki Türk devletleri kıtada bulundukları alan itibarı ile gerek iklim gerek su kaynakları gerek yüzey şekillerinin ortaya çıkardığı durum, komşu ülkelerle olan sınırları dolayısı ile temel ihtiyaçlarının tamamını kendi topraklarından karşılamaları mümkün gözükmemektedir. Orta Asya'da bulunan Türk Devletleri Harita-3 'de görüldüğü üzere kilitli niteliğinde olması sebebiyle sahip oldukları yer altı kaynaklarını dış piyasaya sürülmesi, dış ticaret bağlamından ithalat ve ihracatta çevre ülkelere bağımlı hale gelmesi durumunu ortaya çıkarmaktadır. Hatta bu ülkelerden biri olan Özbekistan çift kilitli bir ülke olarak anılmakta olup, okyanuslara ulaşabilmesi için iki ülkenin kara ve hava sınırlarından geçmesini gerektirmektedir. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin kıtadaki konumları incelendiğinde de Çin ve Rusya gibi iki güçlü devlet arasında kalmış, arazi olarak oldukça zorlu, teknoloji ve yönetim biçimi olarak dünyanın gerisinde kalmış olan istikrarsız Tacikistan ve Afganistan gibi ülkeler arasında olması dolayısıyla bulunduğu coğrafyaya sıkışmış olarak değerlendirilmektedir.⁴⁹

Coğrafyanın yanı sıra bu devletler her ne kadar SSCB sonrası bağımsızlıklarını ilan etseler de gerek halkın demokrasi tecrübesi olmaması gerekse önceki yönetim biçimi olan komünist rejimin tek adam ve tek parti rejimi devam etmesi gereği geçmişten gelen yönetim biçiminin etkisi Harita-4'de görüldüğü üzere devam etmektedir. Bölge ülkelerini oluşturan nüfusun ortak bir kimlik olan “Türklük” olması ve homojenize olarak ortak bir kültürü paylaşıyor olması bir avantaj olarak görülmektedir. Ancak farklı ekonomik ve güvenlik örgütlerinde bulunmaları ve coğrafi olarak kıtadaki konumları kilitli şekilde olması dezavantaj olarak görülmektedir. Diğer taraftan kaynaklarını çeşitlendirme konusunda arayış içerisinde olan Çin ve nüfusunu korumada kararlı olan Rusya'nın arasında bulunan bu devletlerin farklı politika izlemeleri durumunda hibrit savaş kapsamında çeşitli baskılara maruz kalması oldukça olasıdır. Bu durumlarının da enerji güvenliklerini doğrudan etkileyebileceği değerlendirilmektedir.

⁴⁹ Ayşe Nur Timor, Güneydoğu Asya - Özellikler - Bölgeler, Çantay Kitabevi, İstanbul 2002, s. 120.

Harita-3. Asya Kıtasında Kilitli Ülkeler ve sınırdaşları

Harita-4: 21'inci Yüzyıl Başında Dünya'da yönetim biçimleri⁵⁰

⁵⁰ Hamza Akengin ve Hatice Kübra Gürçay, "Geography, Democracy and Administration Issue in the Middle East", *Humanities and Social Sciences*, C.2 S.2(2014): 23-32.

Ülkeler	Petrol		Doğalgaz	
	Üretim (Bin Varil/Gün)	Tüketim (Bin Varil/Gün)	Üretim (Milyar Metreküp)	Tüketim (Milyar Metreküp)
Türkmenistan	205	140	84,81	22,04
Azerbaycan	597	117	34,14	12,10
Kazakistan	1.876	358	26,30	20,14
Özbekistan	83	118	48,71	45,32
Kırgızistan	6	27	0,03	0,43
ABD	20.234	20.421	981,48	881,09
Rusya	10.698	3.791	668,89	515,71
Çin	4.336	16.620	214,10	344,45
Avrupa	3.286	14.630	224,89	528,84
En fazla ABD	20.234	20.421	981,48 En fazla ABD	881,09

Tablo-6: 2024 Yılı Ülkelerin Üretim ve Tüketim Miktarlarının Karşılaştırılması⁵¹

Tablo-6'daki veriler incelendiğinde petrol için üretimi tüketiminden fazla ülkeler olan Türkmenistan, Azerbaycan ve Kazakistan için enerji arz ve transit güvenliği, tam tersi durumda olan Özbekistan ve Kırgızistan için ise enerji talep ve transit güvenliği önemlidir. Buna göre Özbekistan ve Kırgızistan'ın enerji ihraç etme değil ithal etme zorunlulukları bulunmaktadır. Tablo-7'deki oranlar rezervlerin yıllık üretime olan oranlarıdır. Burada düşük oran rezervlerin azlığı veya üretimin hızlı olduğuna işaret ederken, yüksek oranlar ise rezervlerin büyük olması veya üretimin yavaş yapıldığını ifade etmektedir. Rezerv/üretim oranı karşılaştırmaları incelendiğinde ise Tablo-7'de görüldüğü üzere petrol kaynaklarını en hızlı kullanan Orta Asya Türk Cumhuriyet'lerinde Türkmenistan olarak gözükmekte olup sürdürülebilirlik riski ile karşı karşıyadır. Kazakistan ise tam tersi şekilde oldukça yüksek bir orana sahip olup uzun vadeli sürdürülebilir rezervleri bulunmaktadır. Ancak Kazakistan petrol rezervlerinin arzı konusunda Rusya'ya bağımlı

⁵¹ Natural Gas and Oil Report 2025,

<https://www.eni.com/content/dam/enicom/documents/eng/visione/wer/2025/WER-2025-Natural-Gas.pdf>,

<https://www.eni.com/content/dam/enicom/documents/eng/visione/wer/2025/WER-2025-Oil.pdf> [Erişim Tarihi: 17.08.2025]. Koyu renkli gösterilen ülkeler tüketimi üretiminden fazla olanlardır.

konumdadır. Çünkü ülkedeki birçok petrol boru hattı Rusya üzerinden Avrupa'ya ihraç edilmektedir ve bunlardan en önemlisi Atrau-Samara ham petrol boru hattıdır.⁵²

Ülkeler	Petrol	Doğalgaz
	Rezerv/Yıllık Üretim Oranı	Rezerv/Yıllık Üretim Oranı
Türkmenistan	8	166
Azerbaycan	32	56,15
Kazakistan	44	69,5
Özbekistan	19	17,6
Kırgızistan	17	-
ABD	7	540
Rusya	28	556
Çin	18	14,2
Avrupa	9	15,6
En fazla Rusya	7	556

Tablo-7: 2024 Yılı Ülkelerin Petrol ve Doğalgaz Rezerv/Üretim Oranlamaları⁵³

Tablo-6'daki veriler doğalgaz için incelendiğinde ise üretimi tüketiminden fazla olan Orta Asya Türk Devletleri; Türkmenistan, Azerbaycan, Kazakistan yanında Özbekistan ve Kırgızistan ise görece oldukça düşük değerlere sahip olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu veriler doğalgaz konusunda Orta Asya Türk Cumhuriyetleri için arz ve transit güvenliğinin oldukça üzerinde durulması gereken bir önemli konu olduğunu doğrulamaktadır. Yine Tablo-7'ye göre Türkmenistan

⁵² Ahmet Gökbel ve Togzhan Turganbayeva, "Kazakistan'da Petrol, Doğalgaz ve Dış Politika: Rusya, Çin, ABD ve AB Dengesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.5 S.1 (2021).

⁵³ Natural Gas and Oil Report 2025,

<https://www.eni.com/content/dam/enicom/documents/eng/visione/wer/2025/WER-2025-Natural-Gas.pdf>,

<https://www.eni.com/content/dam/enicom/documents/eng/visione/wer/2025/WER-2025-Oil.pdf>

[WER-2025-Natural-Gas.pdf](https://www.eni.com/content/dam/enicom/documents/eng/visione/wer/2025/WER-2025-Natural-Gas.pdf) [Erişim Tarihi: 17.08.2025].

Örnek Hesaplama: Türkmenistan'ın doğalgaz rezervi 13.950 bcm (billion cubic metres) olup bu değer 492.646 bcf'ye karşılık gelmektedir (1 m³ = 35,3147 cf). Yıllık üretim 2.976 bcf düzeyindedir. Bu durumda R/P oranı yaklaşık 166 yıl olarak hesaplanmaktadır.

doğalgaz konusunda uzun vadeli sürdürülebilir rezervlerinin oldukça fazla olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Tablodaki veriler şu şekilde anlamlandırılabilir; şayet halihazırdaki üretim hızı ve rezervleri değişmeden statik olarak devam ederse, 'Türkmenistan'ın mevcut doğalgaz rezervleri yaklaşık 166 yıl boyunca ülkenin ihtiyacını karşılayacaktır. Türkmenistan doğalgaz rezervleri dünyada beşinci sıradadır ve ekonomisi enerji arzına bağımlıdır. Ancak bu rezervlerin arzı konusunda, Rusya'nın kendisine bağımlı yapmaya yönelik uzun süreli anlaşmalarına uymaması ve ödemelerdeki gecikmeler ile ciddi sorunlar yaşamasına sebep olmakta, üretimini artıramamakta ve bu durum ekonomisini oldukça etkilemektedir.⁵⁴ Bu sebeple Türkmenistan, enerji arzı konusunda Çin'e yönelmiştir ancak arz güvenliğini çeşitlendirerek kontrol altına almak istemektedir.⁵⁵

Kırgızistan ve Özbekistan ise petrol ve doğalgaz enerji kaynakları üretim, tüketim oranlamaları incelendiğinde ise ekonomilerini doğrudan etkilemediği ve büyük oranda Rusya'ya bağımlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Azerbaycan, Hazar Havzasına hâkim konumu ile Orta Asya Türk Devletleri'nden farklı olarak sahip olduğu rezervleri ile Rusya'ya bağımlı olmadan gaz ve petrol ihracı yapabilen bir aktördür. Ancak eksklav toprağı olan Nahçıvan'a doğrudan bir boru hattı bulunmamaktadır.⁵⁶ Diğer taraftan enerjinin transiti bağlamında Orta Asya Türk Devletleri'nde başta Türkmenistan ve Kazakistan'ın petrol ve doğalgaz kaynaklarını aktarması noktasında oldukça kilit bir noktada yer almaktadır.

ZENGEZUR KORİDORU'NUN ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ ENDİŞELERİNİ GİDERME POTANSİYELİ

Karabağ Zaferi hem Azerbaycan hem de Türk Dünyası için bir dönüm noktasıdır. Çünkü 30 yıllık hukuksuz işgal sona ermiştir. Bu sayede Azerbaycan toprak bütünlüğünü sağlayarak uluslararası siyasetteki prestijini artırmıştır. Şüphesiz Türk Dünyasının bir üyesi olan Azerbaycan'ın zaferi, tüm Türk Dünyasının zaferidir. Anlaşmada belirtilen ulaşım bağlantılarının yeniden inşası noktasında Zengezur Koridoru net bir şekilde ifade edilirse sadece Azerbaycan topraklarını birbirine bağlamakla kalmayacak; Türkiye-Kafkas-Orta Asya hattında da kesintisiz kara bağlantısı sağlayacaktır. Böylece Türk Dünyası ülkeleri, oluşturdukları orta hat üzerinden daha kolay ve daha kısa yoldan birbirleriyle sürekli bir bağlantı kuracaklardır. Bu vesileyle Orta Asya ve diğer Asya ülkeleri, Zengezur Koridoru üzerinden batı dünyası ile bağlantı kurarak Türk dünyasının jeopolitik, jeostratejik, jeoekonomik gücünü ve iş birliğini artıracaktır.

Azerbaycan üzerinden dünyaya açılacak olan 'Türkmenistan, kurulan dostluk ve iş birliği sayesinde Türk Devletleri Teşkilatı'na gözlemci üye olmuştur. Bu durum Azerbaycan'ın haklı Karabağ Zaferi'nin Türk Dünyasına yansması olarak gözükmektedir. Türkiye, uzun yıllardır üstlendiği görevler sonucunda uluslararası organizasyonları yönetme ve sorumluluklarını yerine getirme konusunda deneyim sahibi olmuştur. Her şeyden önce Türkiye'den beklenti ülkelerin aldığı ortak kararların uygulanmasıdır. Bunun yanı sıra, Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesinde ülkeler

⁵⁴ Kadir Dikbaşı, "Türkmen Gazının Bağımsızlık Mücadelesi", *Avrasya Dosyası*, C.7 S.2, 2001, s. 87-89.

⁵⁵ "Türkmenistan'ın Doğalgaz Üretim ve İhracat Potansiyeli", <https://www.atavatan-turkmenistan.com/tr/tag/turkmenistanin-dogalgaz-uretim-ve-ihracat-potansiyeli> [Erişim Tarihi: 17.08.2025].

⁵⁶ Deniz İstikbal, Igdir-Nakhchivan gas pipeline holds great significance for Türkiye's current energy profile: Expert, <https://www.setav.org/en/igdir-nakhchivan-gas-pipeline-holds-great-significance-for-turkiyes-current-energy-profile-expert/> [Erişim Tarihi: 17.08.2025].

arasındaki ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel yakınlaşmanın artırılması istenmektedir. Bu bağlamda Türk Dünyası ortak çıkarları ön planda tutmalı, karşılıklı saygı çerçevesinde hareket etmeli ve ortak kararlar almalıdır. Türkiye'nin bunu başaracak gücü ve kapasitesi var olduğu değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan bazı uzmanlara göre Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan, enerji arzlarını sağlamak adına boru hatları için çok istekli görülmemektedir. Zira bu ülkelerin enerji arz güvenliği kontrol altında olduğu düşünülmektedir. Ülkelerin özellikle yükselen güç Çin ile boru hattı projelerinin olması ve Rusya yönüne varolan nakil hatları bu durumu destekler niteliktedir. Benzer şekilde ticaret alanında da Orta Asya'nın Türk mallarına yönelik talebinde bir tür yükselme söz konusu değildir. Ayrıca Rusya'nın Hazar'daki rakip projelere boyun eğmesi çok mümkün olmayacağı düşünülmektedir. Gazprom, Transneft ve Lukoil gibi Rus enerji devleri Azerbaycan'da enerjiye yönelik faaliyetler yapmaktadırlar. Rusya'nın, Azerbaycan'ın devlete ait enerji şirketi SOCAR'da hissesi vardır, aynı şekilde SOCAR'da Rus petrol rafinerisi Antipinsky'de hisse sahibidir.⁵⁷ Yine diğer bir yabancı yazında ise Konstantin Von Eggert, Karabağ'daki sonucun Moskova için "jeopolitik bir felaket" olduğuna inandığını ve Türkiye'nin bölgede çok önemli bir tutunma noktası elde ettiğini söylemiştir. Aynı çalışmada Türkiye'nin yanı sıra İran ve Çin gibi bölgesel aktörler de artık Moskova'ya çok fazla danışmadan veya Kremlin'den gelecek tepkilerden korkmadan Orta Asya ve Güney Kafkasya bölgesinde daha fazla güç kazanmaya çalışabileceklerini ifade etmiştir.⁵⁸

Azerbaycan'ın Hazar komşuları yukarda belirtildiği üzere Avrupa'ya enerji sağlamak için Rus boru hatlarını kullanmaktadır ve uzun vadeli ortaklıklar için Çin'e giderek daha fazla yönelmekte olduğu değerlendirilmektedir. Aslında Ukrayna krizinden önce Avrupa'nın enerji talebinde düşüş görülmüştür ve bu durum Çin'in büyük ölçekli alım vaadiyle birleştiğinde, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Bakü-Erzurum doğalgaz boru hattı ile birlikte Trans Anadolu boru hattını da içeren Türkiye'den geçen hatların önemini azaltmaktadır. Ancak son yaşanan Ukrayna-Rusya Savaşı sonrası AB ülkelerinin Rusya üzerinde uyguladığı yaptırımlar ve krizin derinleşmesi enerji konusunda Rusya'ya bağımlılığı azaltmaya yönelik motivasyonları körüklemektedir. Bu durumda alternatif enerji hatlarının gündeme gelmesini zorunlu kılmaktadır.

Türkiye'nin konumu, gelecekte hem Avrupa'nın tedarik noktası hem de Rusya'nın enerji arzı için bir hub⁵⁹ olması açısından önemli bir avantaja sahiptir. Aynı zamanda Çin'in ürettiği ürünlerin ve İsrail, Lübnan, Mısır, Katar ve İran'ın zengin doğal kaynaklarının AB'ye aktarılmasında da önemli bir rotadır. Yaptırımlar sonucunda AB ile Rusya arasındaki ticari ve siyasi ilişkiler temel ihtiyaçlardan dolayı durma noktasına gelmiş olarak görünmektedir. Bu durumun sonucunda Rusya üzerinden AB ile ticari ve enerji ilişkileri kuran Asya'daki devletlerin yeni rotalar araması muhtemeldir. AB'nin alternatif enerji kaynağı bulması durumunda Rusya üzerinden giden Orta Asya enerji kaynakları AB tarafından kısılması durumunda direk AB'ye yönelik enerji satışını yapabileceği alternatif yollar

⁵⁷ Çağla Gul Yesevi ve Burcu Yavuz Tiftikçigil, Turkey-Azerbaijan Energy Relations: A Political and Economic Analysis, International Journal of Energy Economics and Policy, C.5 S.1, (2015):27-44.

⁵⁸ "Russian influence under threat in its own back yard", <https://www.bbc.com/news/world-europe-55157174> [Erişim Tarihi: 17.08.2025].

⁵⁹ Hub: Bilgisayar bilimlerinde yönlendirici olarak geçen bu kavram enerji güvenliği kapsamında "Enerjinin toplanarak dağıtıldığı merkez" anlamında kullanılmaktadır.

araması gerekeceği düşünülmektedir. İşte tam bu noktada Türkiye jeopolitik konumu nedeniyle bu süreçte önemli bir yere sahip olacaktır. Zengezur koridoru ile Türkiye, AB'nin Orta Asya ile ithalat ve ihracatta kullanacağı olası güzergahlar üzerinde yer almaktadır. Ayrıca Çin'in başlattığı karayolu projesinde Rusya'nın ticareti kesintiye uğrayacak gibi görünmekte, karayolu taşımacılığında da Türkiye'nin tek seçenek olarak tercih edilmesi muhtemel görünmektedir. Bu durumda koridorun enerjinin transiti noktasında yerini güçlendirecektir.

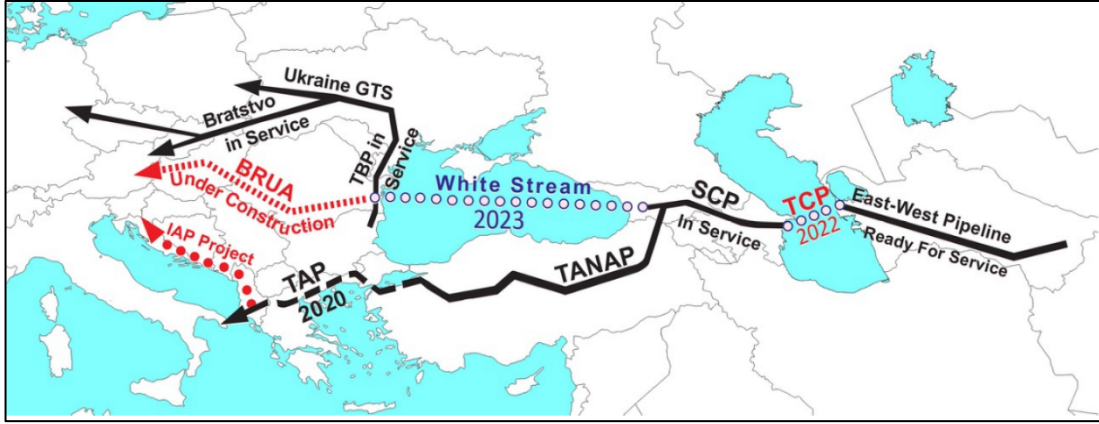
Zengezur Koridoru'nun Orta Asya Türk Devletleri'nin enerjisini aktarma konusunda etkilerini incelemek adına koridorun Azerbaycan ve Türkiye'yi bağlayacak olması sebebiyle Azerbaycan ve Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki enerji nakil hatlarının incelendiğinde, Uluslararası Enerji Ajansının verilerine göre Azerbaycan'ın Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile arasında henüz somut bir petrol veya doğalgaz boru hattı görülmemektedir. Petrol ve doğalgaz Hazar Denizi üzerinden gemilerle taşınmaktadır. Orta Asya ülkelerinden en büyük rezerve sahip olan Türkmenistan gazını Avrupa pazarına ulaştırmak için Trans Hazar Boru Hattı (TCP-Trans Caspian Pipeline) projesi bulunmaktadır. Bu hat ile gazın ihraç edilmesinde iki alternatif yol bulunmaktadır. Bunlardan ilki Türkiye-Azerbaycan'daki Trans-Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP-Trans Anatolian Natural Gas Pipeline) ve müteakibinde Trans-Adriyatik (TAP-Trans Adriatic Pipeline) Boru Hattı olarak gözükmemektedir. İkincisi ise Gürcistan'dan Romanya'ya Karadeniz altından gidecek Beyaz Akım (White Stream) boru hattı ile yapılmasıdır. Hazar Denizi'nden geçmesi planlanan bu hattın (TCP) yapılması 1990 yılından bu yana gündemdedir. Ancak Azerbaycan ile Türkmenistan arasındaki Hazar Denizi gaz sahasında ve Hazar Denizi sınırlarında hukuki anlaşmazlık durumu bulunmaktaydı. 12 Ağustos 2018 tarihinde Kazakistan'ın Aktau kentinde Hazar Denizi'ne sınır 5 ülke Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşmeyi onaylamışlardır. Sözleşme ile kapalı bir deniz (Su kütlesi) olarak tanımlanan Hazar Denizi'nde gaz boru hatlarının yerleştirilmesi sadece bu hatların geçtiği ülkelerin onayının gerektireceği husus olarak karar alınmıştır.⁶⁰ Dolayısıyla Türkmenistan ve Azerbaycan arasında yapılması planlanan bu projeye ilgili herhangi bir hukuki engel kalmamıştır. 11 Şubat 2021 yılında Türkmengaz Başkanı Batır Amanov'un Güney Gaz Koridoru'nun AB'nin enerji güvenliğini sağlamada önemli bir rol oynayacağını dile getirmiştir. Projenin gerçekleştirilmesi noktasında sadece finanse edilmesi kalmıştır ve yaklaşık maliyeti 2 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir.⁶¹

Azerbaycan'dan petrol boru hattı olarak Baku-Tiflis-Ceyhan (BTC), Bakü-Novorossiysk (Northern Route Export Pipeline), Baku-Supsa (Western Route Export Pipeline) olmak üzere 3 boru hattı mevcuttur ve BTC boru hattı Türkiye'den geçmektedir. Azerbaycan'da doğalgaz boru hattı olarak Güney Kafkasya boru hattı (SCP-South Caucasus Pipeline), Gelişmiş Güney Kafkasya boru hattı (Borularının çapları genişlemiş olan), Hajiqabul (Gazi-Magomed-Mozdok) boru hattı, Hajiqabul (Gazi-Magomed-Astara) boru hattı, İran-Nakhchivan boru hattı (Salmas-Nakhchivan) olmak üzere 5 boru hattı mevcuttur. Türkiye, Güney Kafkasya boru hattı (SCP) ile Azerbaycan'a

⁶⁰ Convention on the Legal Status of the Caspian Sea (Aktau Convention), Aug. 12, 2018. <http://en.kremlin.ru/supplement/5328> . [Erişim Tarihi: 17.08.2025] Anlaşmada Hazar deniz ve göl olarak değil su kütlesi olarak isimlendirilerek özel duruma vurgu yapılmıştır.

⁶¹ "SGC can play important role in strengthening energy security of Turkey, European countries", <https://en.trend.az/business/energy/3379536.html> [Erişim Tarihi: 17.08.2025].

bağlanmaktadır. Bu hattın Harita-5'te görüldüğü üzere Türkiye'nin TANAP hattına bağlanması ve buradan Trans Atlantik (TAP) hattına bağlanarak AB'ye aktarılması planlanmaktadır.

Harita 5: Trans Hazar ve Beyaz Akım Boru Hatları Güney Gaz Koridorunu Tamamlaması

SONUÇ

Savaş araştırmaları kapsamı sadece silahlı kinetik çatışmalar değil, stratejik kaynakların yönetimi ve transiti, bunlara yönelik hibrit tehditleri de içermektedir. Geçmişten günümüze incelendiğinde de enerji rezervleri, transiti ve geçiş noktaları savaşın hem hedefi hem de aracı olmuştur. Bu bölgeler harekât planlamalarında ve ikmal faaliyetlerinin devamlılığında oldukça kritiktir. Dolayısıyla enerji altyapıları hedefli hibrit çatışmalar çok boyutlu olarak üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Zengezur bölgesi de hibrit savaşın bilgi, ekonomik baskı, enerji kontrolü, diplomatik rekabet boyutlarını kapsayan jeopolitik bir geçiş noktasıdır.

İkinci Karabağ Savaşı sonrası yapılan mutabakata göre koridorun güvenliği Rusya tarafından sağlanması konusunda anlaşılmıştır. Güncel süreçte ise Erivan yönetimi Rusya ile mesafeli, batılı güçlerle ilişkilerini kuvvetlendirerek koridorun kendi kontrolünde olmasını istemektedir. Bu konuda en büyük destek ABD'den gelmektedir. Ukrayna'nın son süreçte Rusya'ya karşı başarılı olamaması ABD'yi Güney Kafkasya'da Rusya'yı daha fazla sıkıştırmak isteyeceği değerlendirilmektedir. Ayrıca devam eden süreçte Azerbaycan'ın Zengezur'a alternatif İran üzerinden Nahçıvan'a bir alternatif bir güzergâh konusunda anlaşması sonrası ABD'den tehdit dilinde bir karşılık alması bu durumu desteklemiştir. Nitekim gelişmeler bu yönde seyretmiş ABD, Azerbaycan ve Ermenistan'ın ortak payda da masaya oturmasını sağlamıştır.

Zengezur Koridoru'nun hayata geçirilmesi, Azerbaycan ve Türkiye'den geçen enerji ve ticaret yollarının potansiyelini artıracaktır. Açık ki, Zengezur Koridoru konsepti, sadece Avrupa ve Asya arasındaki demiryolu güzergahlarının açılması için değil, aynı zamanda bu ulaşım arteri boyunca enerji, ulaşım, ticaret yolları, havayolları, elektrik, enerji boru hatları ve fiber optik hatlar vb. işletmelerin işletilmesi için de fırsatlar yaratmaktadır.

Orta Asya Cumhuriyetleri ülkeleri genelinde Zengezur koridoru ele alındığında ise; Türk Birliğinin kurulması için sadece etnik olarak Türk kimliği altında homojen bir yapıya sahip olmaları veya Zengezur Koridoru'nun açılması ile bu ülkelerle karadan bağlantı sağlamakla kısa sürede enerjinin aktarılması bağlamında büyük bir ilerleme kaydedilmesini kısa vadede beklemek doğru

değildir. Çünkü Orta Asya ülkeleri halen yönetim şekilleri bakımında otoriter rejime sahipler ve henüz bağımsız politika üretmek için yeterli tecrübe ve görüşe sahip değillerdir. Tarihi geçmişi gereği kuzeyden Rusya'ya birçok konuda gözle görülmesi de göbekten bağlı olmaları, güneyden yükselen güç Çin ve istikrarsız bir ülke olan Afganistan ile çevrili olmaları, henüz kendi aralarındaki sınır sorunlarının olması gibi etkenler, dahası Türk üst kimliği çatısı altında ileri seviyede siyasi bütünleşmenin demografik yapılarını etkileri ile henüz oluşmamış uluslaşma sürecini sekteye uğratacağı endişesi ve bu etnisiteye dayalı siyasi oluşuma mesafeli davranmaları bağımsız hareket etmelerini oldukça zorlaştırmaktadır. Bu durumlarda savaş çalışmaları bağlamında hibrit tehditlere yönelik tedbir alınmasında önemli bir tutamak sunmaktadır. Zira Zengezur gibi stratejik koridorlar savaş araştırmaları kapsamında hem konvansiyonel hem de daha çok hibrit çatışma riskinin yüksek olduğu, enerji ikmalinin kontrol altına alınması gereken jeopolitik kırılma noktalarıdır.

Zengezur koridoru gelecek öngörüsü ortaya konulacak olursa; doğalgaz ve petrol boru hatları hemen kurulması zordur, çünkü doğalgaz ve petrol gibi kaynakların transiti noktasında yapılacak yatırımlar emin olunmadığında yapılmayacaktır. Yatırım yapılacak alanın istikrara kavuşması, çevre ülkelerin bu durumu onaylaması gerekmektedir. Zengezur koridorunun enerjinin aktarılması noktasında sadece Türkiye-Orta Asya ülkeleri bağlamında değil, daha geniş perspektiften bakılarak İran, Gürcistan, Rusya'nın enerji güvenliğine etkilerinin analiz edilmesi şarttır ve çalışılması gerekir. Bu sebeple koridorun Güney Kafkasya'ya yerleşmesi, kullanılabilirliğinin ve sürdürülebilirliğinin yaşanarak süreç içerisinde görülmesi gerekmektedir. Bu süreçte bölgede yeni tren yolu ağları yapılarak, var olan ancak faal olmayan demiryolları arızaları giderilerek, karayolları genişletilerek Kadim İpek Yolu canlandırılacağı öngörülmektedir. Sonunda da Türkiye, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne üçüncü bir ülke iznin almadan doğrudan ulaşabilecektir. Bu süreç içerisinde Orta Asya ülkeleri de tüm yönleri ile gereken dönüşümleri sağlayabilirse koridor gelecekte, bugün öngörülenden ya da umulandan çok daha fazla katkı sağlayabilecek niteliğe sahip olacaktır. 100 yıl sonra da olsa Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün düşündüğü plan ve ileri görüşlülüğü ile oluşturmaya çalıştığı Türkistan-Orta Asya koridoru kurulacaktır.

KAYNAKÇA

- Brzezinski, Zbigniew. *Büyük Satranç Tahtası*. Çev. Yelda Türedi. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2005.
- Diener, Alexander C., ve Joshua Hagen. "Introduction: Borders, Identity and Geopolitics." In *Borderlines and Borderlands: Political Oddities at the Edge of Nation-State*, edited by Alexander C. Diener and Joshua Hagen. New York: Rowman & Littlefield Publishers, 2010.
- Grygiel, Jakub J. *Great Powers and Geopolitical Change*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2006.
- Hamzatlı, Mahammadnuru, ve Hamza Büber. *Zengezur Koridoru'nun Azerbaycan ve Türkiye'nin Dış Ticaretine Olası Etkileri*. Konya: Eğitim Yayınevi, 2022.
- Karabekir, Kazım. *İstiklal Harbimiz*. Cilt 2. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Pamir, Necdet. *Enerjinin İktidarı*. İstanbul: Hayy Kitap, 2015.
- Timor, Ayşe Nur. *Güneydoğu Asya: Özellikler ve Bölgeler*. İstanbul: Çantay Kitabevi, 2002.
- Ağacan, Kamil. "Ermenistan-Gürcistan İlişkileri." *Ermeni Araştırmaları*, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayını, no. 19 (2005).
- Akengin, Hamza ve Hatice Kübra Gürçay. "Geography, Democracy and Administration Issue in the Middle East." *Humanities and Social Sciences* 2, no. 2 (2014): 23–32.
- Akıncı, Abdulvahap, ve Sayime Gül Kaba. "Kafkasya'nın Jeopolitik Önemi: Dağlık Karabağ ve Zengezur Koridoru Örneği." *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi* 9, no. 1 (2023): 88–106.
- Askeroğlu Arslan, Ayna. "Moskova Anlaşması ve Türkiye'nin Kuzey-Doğu Sınırı." *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17, no. 2 (2015): 1–20.
- Aslanlı, Araz. "Zengezur Koridoru: Zaferin Taçlanması." *Kriter* 6, no. 62 (2021). Accessed August 10, 2025. <https://kriterdergi.com/dosya-turk-dunyasi/zengezur-koridoru-zaferin-taclanmasi>
- Atnur, İbrahim Ethem. "Mustafa Kemal (Atatürk) ve Nahçıvan." *Erdem* 11, no. 32 (1998): 367–370. <https://erdem.gov.tr/tam-metin-pdf/492/tur>
- Demir, Tarık. "Anklav, Eksklav ve Uç Topraklar-Güvenlik İlişkisi." *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, Şubat 2020, UGK Özel Sayısı: 51–77. <https://doi.org/10.28956/gbd.695916>
- Department of Political Science, Assam University, Silchar ve Jnyanendra Barman, "China's Belt and Road Initiative: An Analysis", *Journal of Contemporary Politics* 2, sy 3 (2023): 97-102, <https://doi.org/10.53989/jcp.v2i3.23.11>.
- Dikbaşı, Kadir. "Türkmen Gazının Bağımsızlık Mücadelesi." *Avrasya Dosyası* 7, no. 2 (2001): 87–89.
- Efegil, Ertan ve Sibel Özsağ. "Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Jeostratejik Önemine Genel Bakış: Türkiye, Avrupa Birliği ve Uluslararası Petrol Şirketleri." *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1, no. 1 (2013): 43–61.

- Gökbel, Ahmet, ve Togzhan Turganbayeva. “Kazakistan’da Petrol, Doğalgaz ve Dış Politika: Rusya, Çin, ABD ve AB Dengesi.” *Kırşehir Abi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 5, no. 1 (2021).
- Idan, Avinoam, ve Brenda Shaffer. “The Foreign Policies of Post-Soviet Landlocked States.” *Post-Soviet Affairs* 27, no. 3 (2011): 241–268. <http://doi.org/10.2747/1060-586X.27.3.241>
- İyikan, Necati. “Almanca Kaynaklara Göre Aral Gölü (Kumu) Sorununda Rusya Faktörü.” *Akademik Bakış* 6, no. 12 (2013): 224.
- Kapan, Kaan ve Gökçe Coşanar. “Sınır Yerleşmelerine Jeopolitik Açidan Bakmak: Iğdır Örneği.” *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi* 4, no. 2 (2020): 175–197.
- Kayalp, Mert Eymen ve Dilşat Türkmenoğlu Köse. “ABD İran İlişkileri: İran’ın Rolü ve Ekonomik Yaptırımlar Üzerine Bir Değerlendirme.” *InTraders International Trade Academic Journal* 5, no. 1 (2022): 47–67. <https://doi.org/10.55065/intraders.1085117>
- Memmedov, Asim, ve Murteza Hasanoglu. “Hazar Denizinden Akdenize Zengezur Koridoru.” *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi* 2, no. 6 (2023): 334–344. <https://doi.org/10.33712/mana.1305013>.
- Morina, Fatri, ve Perparim Fuga. “The Importance of Transit Countries in Ensuring EU Energy Security: The Case of Ukraine.” *International Journal of Academic Research and Reflection* 3, no. 4 (2015): 50. <http://doi.org/2056-5429>.
- Narin, Müslüme. “Avrasya Bölgesindeki Türk Cumhuriyetlerinin Enerji Kaynakları ve İletim Hatlarının Türkiye’ye Katkıları.” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies* 6, no. 1 (2006): 151–167.
- Özdemir, Seçil. “Güney Azerbaycan Meselesi: Tarihi ve Kültürel Boyutu.” *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, no. 7 (2020): 365.
- Özsoy Sipahi, Bahar, ve Esra Banu Sayın. “Orta Asya’da Enerji Politikaları ve Küresel Rekabet Bağlamında Türkiye’nin Rolü Üzerine Bir Değerlendirme.” *Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD)* 15, no. 30 (2022): 303–328.
- Ratzel, Friedrich. “Die Gesetzes des räumlichen Wachstums der Staaten.” *Petermanns Mitteilungen* 42 (1896): 97–107.
- Samaras, Constantine, William J. Nuttall, ve Morgan Bazilian. “Energy and the Military: Convergence of Security, Economic, and Environmental Decision-Making.” *Energy Strategy Reviews* 26 (September 2019): 100409.
- Seferli, Hacı Fahreddin. “Nahçıvan’ın Abluka Durumu Zengezur’un Ermenistan’a Bağlanması ile Başladı.” *Yeni Türkiye*, no. 60 (2014): 1–7.
- Seyidov, M., ve A. Akıncı. “Nahçıvan’ın Varlık Mücadelesinde Türkiye.” *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studie* 7, no. 30 (2021): 395.
- Şenol, Celal, ve Süheyla Üçışık Erbilin. “Analysis of the Impact of the Middle Corridor on Turkey in Terms of Geopolitics and Economy in the OBOR Initiative.” *Coğrafya Dergisi / Journal of Geography* 0, no. 45 (2022): 161–180. <https://doi.org/10.26650/JGEOG2022-1159338>

- Şir, Aslan Yavuz. “Ermenistan’la Gürcistan Arasında Yeni Bir Dönem Mi, Yeni Gerginlikler Mi?” *AVİM* 5 (2019).
- Yergin, Daniel. “Ensuring Energy Security.” *Foreign Affairs* 85, no. 2 (April 2006). <http://doi.org/10.2307/20031912>.
- Yesevi, Çağla Gül, ve Burcu Yavuz Tiftikçigil. “Turkey-Azerbaijan Energy Relations: A Political and Economic Analysis.” *International Journal of Energy Economics and Policy* 5, no. 1 (2015): 27–44.
- “Armenian Declaration of Independence.” Proclaimed August 23, 1990. *Official Records of the Supreme Soviet of the Armenian SSR*. Accessed October 31, 2025. <https://www.gov.am/en/independence/>
- “SGC can play important role in strengthening energy security of Turkey, European countries”, <https://en.trend.az/business/energy/3379536.html>
- “Türkiye - İran Hudut Hattının Tayini Hakkında Tahran’da 23 Kânunusani 1332 Tarihinde İmzalanan İtilâfnamenin Tasdikina Dair Kanun (2132 S.K.).” *Resmî Gazete*, Haziran 1932, 2011: 1605–161. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2132.pdf>
- “Türkmenistan’ın Doğalgaz Üretim ve İhracat Potansiyeli”, <https://www.atavatan-turkmenistan.com/tr/tag/turkmenistanin-dogalgaz-uretim-ve-ihracat-potansiyeli/>
- A conversation with Paul Krugman, 12 Mayıs 2025, Eyes on the Economy, Bölüm 22, <https://cibccm.com/en/insights/podcasts/a-conversation-with-paul-krugman/>
- Bridging Eurasia: The New Silk Road, <https://natoassociation.ca/bridging-eurasia-the-new-silk-road/>
- Connecting Europe & Asia: The EU Strategy , https://www.eeas.europa.eu/eeas/connecting-europe-asia-eu-strategy_en
- Constitution of the Republic of Armenia, art. 205, adopted July 5, 1995, amended through 2021, Official Gazette of the Republic of Armenia, <https://www.president.am/en/constitution-2015/>
- Convention on the Legal Status of the Caspian Sea (Aktau Convention), Aug. 12, 2018. <http://en.kremlin.ru/supplement/5328> .
- Crossroads of Peace project designed to connect Persian Gulf, Gulf of Oman, Black Sea, Caspian Sea and Mediterranean Sea, <https://armenpress.am/en/article/1124418>.
- DEİK. (2006), Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Kırgızistan Ülke Bülteni, Şubat 2006, www.deik.org.tr/bultenler/Kirgizistan-Subat2006.pdf
- Deniz İstikbal, Igdir-Nakhchivan gas pipeline holds great significance for Türkiye's current energy profile: Expert, <https://www.setav.org/en/igdir-nakhchivan-gas-pipeline-holds-great-significance-for-turkiyes-current-energy-profile-expert/>
- Energy security – Azerbaijan energy profile – Analysis 2023, International Energy Agency, <https://www.iea.org/reports/azerbaijan-energy-profile/energy-security>

- Jamilov Mahammad R., 'The Baku-Tbilisi-Ceyhan Project - The Greatest Project of the XXI Century,' https://tasam.org/en/Icerik/70166/the_baku-tbilisi-ceyhan_project_-_the_greatest_project_of_the_xxi_century
- Natural Gas and Oil Report 2025, <https://www.eni.com/content/dam/enicom/documents/eng/visione/wer/2025/WER-2025-Natural-Gas.pdf>, <https://www.eni.com/content/dam/enicom/documents/eng/visione/wer/2025/WER-2025-Oil.pdf>
- Rakhmetova Klara G, 'Transportation of Oil and Gas in Kazakhstan,' https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Events/20041019-ETEA_CAP_S2_KGRakhmetova.pdf
- Statistical Review of World Energy 2022* (bp.com) [Erişim Tarihi: 17.08.2025]
- Stratejik Ortak. (2019), Orta Asya'daki 5 Türk Devleti'nin Yeraltı Kaynakları. Mayıs 25, 2020 tarihinde Stratejik Ortak: <https://www.stratejikortak.com/2019/11/turk-devletleri-yeralti-kaynaklari.html>
- The Economic Times: Ermenistan Hintli tüccarlara İran-Karadeniz ulaşım koridoru sunuyor, https://tr.armradio.am/2023/03/13/the-economic-times-ermenistan-hintli-tuccarlara-iran-karadeniz-ulasim-koridoru-sunuyor/?doing_wp_cron=1700500136.4750959873199462890625
- The Nakhchivan Corridor Will Boost Connectivity in the Caucasus, Euractiv, <https://www.euractiv.com/section/azerbaijan/opinion/the-nakhchivan-corridor-will-boost-connectivity-in-caucasus/>
- Tural Gafarlı, Zengezur Koridoru, https://www.academia.edu/63276991/Zengezur_Koridoru
- XOFC. (2006), Central Asia-Oil Pipeline Background, <http://www.exorthodoxforchrist.com/resources4.htm>
- Yavuz, M. Hakan. "Miatusm and the Bewildering Russian Role in Karabakh - MEPC - 02.09.2023." *Center for Eurasian Studies (AVİM) Blog*, no. 2023/52. 2023.